

Redo! Alltid redo!

- Lärare och lärarstudenters åsikter om bemötande av barn i kris.

Stefan Ahlgren & Tomas Nestander

Examensarbete 10 poäng

HT 06

Ahlgren, Stefan & Tomas Nestander. *Redo! Alltid redo! – lärares och lärarstudenters åsikter om bemötande av barn i kris*. Umeå universitet/Pedagogiska institutionen, 2007.

Sammanfattning

Förr eller senare kommer vi som lärare att ställas inför det faktum att vi måste hantera krissituationer där en eller flera elever behöver omsorg. Vårt syfte med detta examensarbete har varit att försöka beskriva och jämföra erfarna lärares och lärarstudenters åsikter och erfarenheter om bemötande av barn i kris. Vi ville genom vår undersökning ta reda på vad lärare har för beredskap för att möta barn som drabbats av en kris och hur lärare bemöter dessa barn på bästa sätt. Vi har använt oss av kvalitativa intervjuer där vi intervjuat sex lärare med minst fem års yrkeserfarenhet och sex lärarstudenter i slutskedet av sin utbildning. Intervjuerna har tillsammans med den litteratur vi läst gett oss följande resultat: Skilsmässa är den krisorsak för barn som enligt resultatet är den vanligaste. Upplevelser av kriser kan variera mycket för barn beroende på vilken ålder de är i. Signalerna kan ibland vara svaga och svåra att tolka men ofta förändrar barnet sitt sätt att vara på ett märkbart sätt. Ingen kris är den andra lik, därför är det svårt att vara förberedd på att hantera en krissituation då de ser så olika ut från gång till gång. Den viktigaste känslan läraren kan förmedla är trygghet till den som är drabbad. Få av de intervjuade kände sig beredda att möta barn i kris, men lärarna tillade att de inte var rädda för det. Samtliga informanter ansåg att de fått för lite eller ingen kunskap om krishantering under sin utbildning. Alla var överens om att det skulle behövas.

Nyckelord: Kris, krishantering, sorg, skilsmässa

Innehåll	Sidan
1. Inledning	3
1.1 Syfte och frågeställningar	4
1.2 Begrepp	5
2. Litteraturgenomgång	6
2.1 Lärarens roll	6
2.2 Krisplanen i skolan	7
2.3 Utformandet av krisplanen	7
2.4 Innehållet i krisplanen	9
2.5 Krishändelser i skolan – Lärarens roll	9
2.6 Krisförloppet	10
2.7 Barn och skilsmässa	11
2.8 Barn och mobbning	14
2.9 Barn och sorg	15
2.10 Traumatiska händelser i ett barns liv	16
2.11 Trygghetens betydelse	17
2.12 Krisens påverkan på elevens studie	18
2.13 Vägen ut ur ett trauma eller en kris	19
2.14 Relationen och dialogens betydelse	19
2.15 Tidigare forskning	21
3. Metod	22
3.1 Kvalitativa metoder	22
3.2 Urval till intervjuer	23
3.3 Intervjupersoner	24
3.4 Beskrivning av genomförandet	24
3.5 Bearbetning	24
3.6 Etiska överväganden	25
4. Resultat	26
4.1 Fråga 1	26
4.2 Fråga 2	27
4.3 Fråga 3	29
4.4 Fråga 4	30

5. Analys	33
5.1 Resultatanalys	33
5.1.1 Uppfattningar om vad som är kris för ett barn	33
5.1.2 Kunskaper om krishantering	34
5.1.3 Att uppmärksamma ett barn som är i kris	34
5.1.4 Att möta ett barn som är i kris	35
5.2 Diskussion	36
5.2.1 Metoddiskussion	36
5.2.2 Resultatdiskussion	37
5.2.3 Vidare forskning	39
6. Referenslista	40
7. Bilagor	

1. Inledning

I vår lärarutbildning vid Umeå universitet har vi endast under en föreläsning kommit i kontakt med krishantering. Denna föreläsning i september 2005 fångade vårt intresse då vi insåg att det här är något som vi verkligen måste lära oss mera om för att vi i alla fall skulle känna oss lite förberedda på att möta barn i kris. Även under våra vfu-perioder har vi märkt att behovet av krishantering varit större än vi tidigare trott. Av de anledningarna kändes det bra att kunna fördjupa våra kunskaper genom denna undersökning. I första hand är det inte de stora katastrofbetonade kriserna utan mer enskilda elevers personliga kriser vi valt att lägga upp vårt arbete omkring. Det går inte att undvika det faktum att vi kommer att stöta på barn som drabbas av personliga kriser vilket i sin tur kommer att påverka vårt arbete i skolan. På något sätt måste vi kunna möta dessa elever så att de känner vårt stöd samtidigt som vi måste jobba vidare med våra övriga arbetsuppgifter som lärare.

Statistiken visar att:

- Cirka 3200 barn förlorar varje år någon av sina föräldrar.
- Drygt 500 barn dör varje år.
- Cirka 50 000 barn får varje år uppleva att deras föräldrar skiljer sig eller separerar.

Dessa siffror säger oss att ungefär vart tredje barn i Sverige berörs av att på ena eller andra sättet ha "förlorat" en av sina föräldrar. Därför går det inte att undvika att du många gånger under ditt yrkesliv kommer att möta elever i sorg.¹

Hur förberedda är vi på en sådan situation? När det gäller katastrofartade kriser där flera elever eller lärare är inblandade, t.ex. en större olyckshändelse med svår utgång ska det finnas en krishanteringsplan på varje skola som talar om vem som har ansvar för vad och hur man på olika plan skall bearbeta en sådan händelse. En väl genomarbetad krishanteringsplan underlättar naturligtvis vid dessa tillfällen, men vid många kriser sätter man inte igång hela denna apparat utan man väljer kanske att lösa problemen med mindre medel. Förr valde man ofta att försöka skona barn som gick igenom en kris genom att inte prata om den. Men ett barn vet inte hur han skall bearbeta sorg, han vet inte vart han kan vända sig för att få hjälp, han vet inte ens att han behöver hjälp. I insamlingsfasen till vårt arbete träffade vi en man som upplevt detta.² Han berättade att när hans pappa dog var han sju år. De vuxna i hans omgivning gjorde allt för att skona honom och hans syster i deras sorg efter sin pappa. Det pratades väldigt sällan om vad som hänt och han fick ofta höra att "barnen verkar i alla fall ta det bra", när vuxna samtalade med varandra. Men när vuxna runt omkring tycker att barnen verkar ta det bra så finns det en risk att barnens sorgearbete uteblir. Ett barn kan trycka undan sin sorg i många år, men förr eller senare finns det en risk att sorgen dyker upp, och den kan göra det oväntat. Det gjorde den för den här mannen, tjugo år efter hans pappas död. Sorgen som aldrig blev bearbetad kom ifatt honom. Han beskriver det som att han byggt livet på en bubbla som var alldeles för skör. När bubblan sprack rasade livet ihop fullständigt. De känslor som han förträngt som barn välldes nu fram. Det blev en lång och jobbig väg för honom att bearbeta det som hänt och försöka bygga upp och få någon ordning på livet igen. Han poängterar hur viktigt det är att även barn får bearbeta sin sorg. Den här berättelsen visar att det är viktigt att vi tar hand om barn och ungdomar som drabbas av någon form av kris. Vi kan aldrig veta om vi gjort tillräckligt för att hjälpa ett barn i kris, men det är viktigt att vi gör

¹ Per Böge & Jes Dige, *Möta barn i sorg* (Stockholm: Sveriges utbildningsradio AB, 2006), 105

² Fältanteckning, *personlig kommunikation* (2006-11-06)

så mycket vi kan för att trösta och hjälpa det eller de barn som drabbats av någon form av kris. Vi känner själva en viss osäkerhet inför detta faktum att det när som helst kan inträffa något som gör att vi ställs inför en situation då vi förväntas agera på ett ”professionellt” sätt. Vi vet att lärare förr eller senare kommer att möta barn i kris och det är av den anledningen vill vi ta reda på vad erfarna lärare och lärarstudenter har för uppfattning om barns kriser och om krishantering. Vi valde att intervjua lärare som jobbat mer än fem år eftersom vi ansåg att de är så pass trygga i sin yrkesroll att de skulle kunna spegla de erfarna lärare vi ville intervjua. Studenterna intervjuade vi för att kunna jämföra erfarenhetens betydelse.

1.1 Syfte

Syftet med detta arbete är att beskriva och jämföra erfarna lärare och lärarstudenters erfarenheter av och åsikter om bemötande av barn i kris.

Frågeställningar

- Vad har informanterna för uppfattning om vad som kan vara en kris för ett barn?
- Vilka kunskaper har informanterna för att möta barn i kris? Hur vill de fördjupa sina kunskaper?
- Hur märker man på ett barn att det drabbats av en kris enligt informanterna?
- Om ett barn drabbats av kris, vilket bemötande bör man ge barnet? I vilken grad känner sig informanterna beredda?

1.2 Begrepp

Under rubriken begrepp förklarar vi de ord eller de begrepp som vi använder i vårt arbete och som vi tycker behöver tydliggöras.

Barn:

Med begreppet barn i vårt arbete menar vi barn mellan ett och arton år som på något sätt har kontakt med pedagogisk personal.

BUP:

En förkortning av Barn och Ungdomspsykiatri, en verksamhet som ligger under landstinget och som bl.a. jobbar med öppenvårdsteam som bedriver mottagningsverksamhet i både större och mindre kommuner. BUP jobbar med barn och ungdomar under 18 år.³

Casescenario:

Det vi menar med ett casescenario är att man jobbar med hjälp av datorn med fingerade fall som liknar verkligheten så mycket som möjligt.⁴

Evidensbaserad samtalsmetodik:

Samtalet skall vara baserat på den bästa (mest tillförlitliga) kunskap om den drabbades situation som är tillgänglig vid samtalstillfället.⁵

Flashbacks:

Tillbakablickar eller återblickar, i vårt arbete handlar det om minnesbilder som kan dyka upp och ge koncentrationssvårigheter för elever som varit med om otrevliga händelser.

Humanistiskt synsätt:

Humanism avser vetenskaper med nära anknytning till människan som kulturvarelse,⁶ och synsätt avser sätt att (intellektuellt) betrakta (ngt) eller förhålla sig (till ngt).⁷

Lpo 94:

Läroplanen för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklasser och fritidshem. Ett av de styrdokument som vi har att följa i skolan.

Trauma:

Ett traumatiskt tillstånd man kan hamna i genom t.ex. yttre våld, en olyckshändelse eller en skada på något sätt. Ofta hamnar personen i chocktillstånd och kan känna sig skräckslagen.⁸

³ Socialstyrelsen, *Verksamhetstillsyn av barn- och ungdomspsykiatriska kliniker* (Stockholm: [www dokument] <http://www.socialstyrelsen.se/Publicerat/2005/8811/Sammanfattning.htm> [2007-01-03])

⁴ Nationalencyklopedin, *Sökord: Case* ([www dokument] http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=141756&i_word=case [2006-12-29])

⁵ Ibid, *Sökord: Evidensbaserad* ([www dokument] http://www.ne.se/jsp/search/search.jsp?h_search_mode=simple&h_advanced_search=false&t_word=Evidensbaserad&btn_search=S%F6k+i+NE [2006-12-29])

⁶ Ibid, *Sökord: Humanistisk* ([www dokument] http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=0185230&i_word=Humanistisk [2006-12-29])

⁷ Ibid, *Sökord: Synsätt* ([www dokument] http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=0856019&i_word=syns%4tt [2006-12-29])

⁸ Ibid, *Sökord: Trauma* [www dokument] http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=330788&i_word=Trauma [2006-12-29])

2. Litteraturgenomgång

2.1 Lärarens roll

Läraren kommer förr eller senare att komma i kontakt med barn som på något sätt har drabbats av en personlig kris, detta framgår tydligt i den statistik som finns att tillgå.⁹ Vad är det som ingår i lärarens uppdrag vid dessa möten? I läroplanen står det att: ”Omsorg om den enskilde elevens välbefinnande och utveckling skall prägla verksamheten.”¹⁰ Omsorg innebär att barnet ska känna sig älskat, förstått och respekterat, det innebär för den skull inte att man ska röja alla obehagliga situationer ur vägen för barnet.¹¹ Vidare står det att ”Undervisningen skall anpassas till varje elevs förutsättningar och behov.”¹² Då ett barn har drabbats av en kris kan läraren inte bara blunda för det som hänt utan läraren måste aktivt agera på bästa möjliga sätt eftersom den elevens välbefinnande på något sätt har kommit ur balans - det ingår i lärarens uppdrag. Lärarens kunskaper om barns utveckling och hans pedagogiska arbetsmetoder kan vara just det som gör att barnet lyckas komma igenom en traumatisk kris.¹³

Lärarna utgör av flera anledningar en resursgrupp, som gör dem till en unik tillgång när det gäller att tillgodose barnens behov.

- Lärarna känner varje enskilt barn och dess personlighet
- Lärarna känner till ”kultur” och klimat i de enskilda klasserna.
- Lärarna är experter på att förmedla kunskap till barn – det kan de bättre än psykiatriker, psykologer eller skolläkare.
- Lärarna känner till hur man engagerar elever och vilka uttrycksformer man kan använda sig av i samband med dödsfall eller katastrofer.¹⁴

Är lärarna så kompetenta som experterna påstår? Många lärare vet varken vad eller hur de ska göra för att hantera situationer där elever drabbats av sorg, eftersom kunskapen om detta inte nödvändigtvis ingår i en pedagogisk utbildning.¹⁵ Om det som gör läraren duktig på detta inte kan tillskrivas den utbildning läraren fått så måste kunskapen ha kommit till läraren på annat sätt. Läraren är en av de vuxna som kanske träffar eleven mest av alla vuxna, läraren är inte bara elevens lärare utan ”en mycket viktig del av elevens vuxennätverk”.¹⁶ En person som eleven vill anförtro sig och söka stöd hos då det drabbas av en kris. Eleven ”vill inte bli bemött, han vill bli mött”.¹⁷ Lars H Gustavsson menar att det viktigaste att tänka på vid mötet med en krisdrabbad person är att vara en medmänniska, han skriver: ”Ta av dig uniformen, lägg undan krisplanerna, öppna hjärta och händer, var dig själv och se människan.”¹⁸ De medmänskliga kvalitéerna kan läraren inte läsa sig till, det har nog mer med lärarens personlighet att göra. ”Om man tvivlar på att man själv är den rätte att hjälpa ett barn i sorg bör man fråga sig själv om det finns andra som har en liknande roll i barnens liv och som kan

⁹ Per Böge & Jes Dige, *Möta barn i sorg* (Stockholm: Sveriges utbildningsradio AB, 2006), 105

¹⁰ Skolverket, *Lpo 94* (Stockholm: [www dokument] <http://www.skolverket.se/publikationer?id=1069> [2006-12-27]), 3

¹¹ Karin Pape, *Social kompetens i förskolan – att bygga broar mellan teori och praktik* (Stockholm: Liber AB, 2001), 107

¹² Skolverket, *Lpo 94* (Stockholm: [www dokument] <http://www.skolverket.se/publikationer?id=1069> [2006-12-27]), 3

¹³ Per Böge & Jes Dige, *Möta barn i sorg* (Stockholm: Sveriges utbildningsradio AB, 2006), 45

¹⁴ Dyregrov Atle, *Barn i sorg* (Lund: Studentlitteratur, 1990), 76

¹⁵ Per Böge & Jes Dige, *Möta barn i sorg* (Stockholm: Sveriges utbildningsradio AB, 2006), 106

¹⁶ *Ibid*, 105

¹⁷ Lars H Gustavsson m.fl., *När det värsta händer – om krishantering i förskola och skola* (Stockholm: Myndigheten för skolutveckling, 2006), 20

¹⁸ *Ibid*, 19

ta sig an uppgiften.”¹⁹ Det kanske inte finns någon annan som är lika lämpad, som känner barnet lika bra eller som barnet har lika stort förtroende för.

2.2 Krisplanen i skolan

En krissituation för skolan innebär att en händelse av sådan art inträffar att skolans normala verksamhet och resurser inte är tillräckliga för att möta och bemästra situationen.²⁰

Vid krissituationer berörs både lärarens och elevens möjligheter att fullgöra sina uppgifter. Lärarna får svårt att undervisa sina elever samtidigt som eleverna får svårt att bedriva sina studier. ”Skolan har, för att kunna fullgöra sina uppgifter, ett ansvar att på bästa sätt hantera och bearbeta katastrofer och kriser i skolan.”²¹ Att hjälpa barn som hamnat i kris kräver förberedelser och kunskap. Varje skola skall idag ha en väl utarbetad krisplan för att på ett snabbt och bra sätt få igång en fungerande krisorganisation när det väl händer något som berör elever eller personal inom skolan. Sedan den första juli 2000 gäller Arbetskyddsstyrelsens föreskrifter om första hjälpen och krisstöd. Dessa föreskrifter omfattar också elever och personal inom skolan. Det innebär att varje arbetsplats skall ha en utarbetad plan för krishantering och förstahjälpen. ”Personalen och eleverna ska känna till hur krisstödet är organiserat och få regelbunden information om de rutiner som gäller.”²² Det är rektorns ansvar att alla får den information och i vissa fall den utbildning som krävs för att allt detta ska fungera. Det har visat sig vara mycket värdefullt att ha utarbetade krisplaner att ta hjälp av vid händelse av kris. Skolverket undersökte på uppdrag av regeringen hur krishanteringen hade fungerat efter brandkatastrofen i Göteborg i oktober 1998, då 63 ungdomar dog och flera hundra skadades. Rapporten som följde visade en positiv bild av hur krishanteringen fungerat. ”Såväl lärare och elever som experter på krishantering tyckte att skolorna hade klarat krisarbetet bra. Det fanns sedan tidigare krisplaner och dessa hade varit till stor hjälp.”²³

En viktig poäng med att ha en handlingsplan är att den säkerställer att relevant information når ut till de personer som behöver den. Krissituationer kännetecknas av kaos och brist på struktur, något som kan ge upphov till ogenomtänkta handlingar och ryktesspridning.²⁴

2.3 Utformandet av krisplanen

En krisplan är till för att ge stöd åt personalen på en skola i händelse av olycka eller annan krissituation och det är en klar fördel om man i skolan ägnar tid till förberedelser för hur man ska förhålla sig till sådana händelser.

¹⁹ Per Böge & Jes Dige, *Möta barn i sorg* (Stockholm: Sveriges utbildningsradio AB, 2006), 110

²⁰ Mariann Andersson & Kristina Ingemarsson, *Kris och katastrof – En handbok för skolan* (Stockholm: Liber Utbildning, 1994), 15

²¹ Ibid, 15

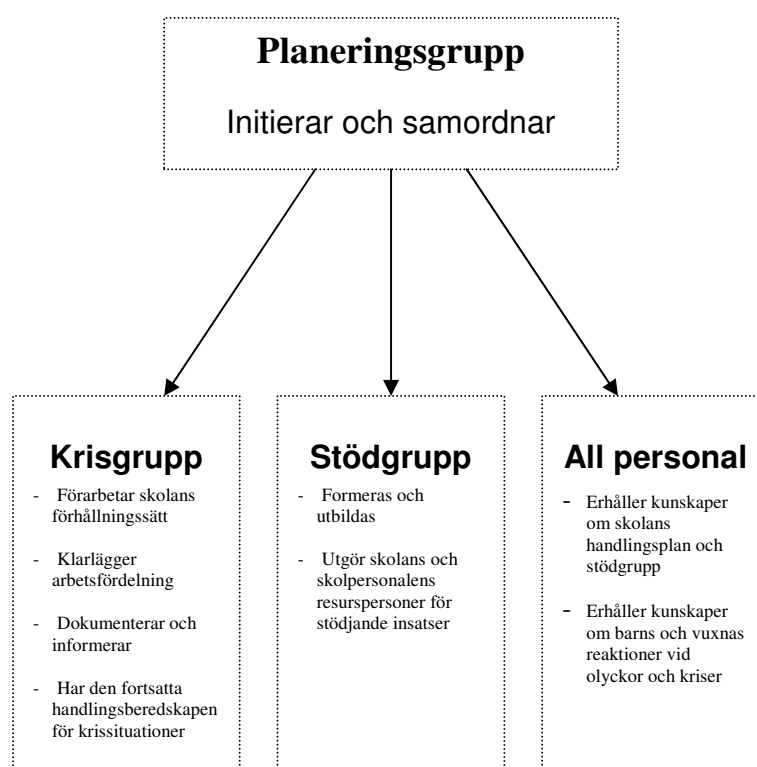
²² Skolverket, *Beredd på det ofattbara* (Stockholm: Liber Distribution, 2000), 40

²³ Ibid, 7

²⁴ Per Böge & Jes Dige, *Möta barn i sorg* (Stockholm: Sveriges utbildningsradio AB, 2006), 59

Det är rektor som har det yttersta ansvaret för elever och personal som studerar och arbetar vid skolan. Det är rektor som är skyldig att tillse att det vid skolan finns en organisation som träder in om det vid skolan skulle inträffa t.ex. en svår olycka, om någon lärare eller elev omkommer eller om en elev mister en nära anhörig.²⁵

Det finns många mallar man kan utgå ifrån när man skall utforma en krisplan, men enligt Andersson och Ingemarsson är det viktigt att varje skola bygger krisplanen och krisorganisationen efter egna lokala förutsättningar. Anvisningar som ges bör anpassas efter den egna skolans förhållanden.²⁶ Här följer en modell på hur man kan arbeta för att utforma skolans lokala handlingsplaner i händelse av större olycksfall eller kriser.

Figur 1.

Modell på hur en krisplan kan arbetas fram i ett rektorsområde eller en skolenhet.²⁷

En *planeringsgrupp* i kommunen arbetar fram ett material för skolan som kan vara en stomme att arbeta vidare med för skolans ledning och personal vid utformandet av den egna skolans handlingsplan för kris och olyckshändelser. Rektorn för varje skola ansvarar för att en *krisgrupp* bildas som arbetar fram den lokala krisplanen för den aktuella skolan. Krisgruppen har övergripande ansvar för att krisplanen fungerar i praktiken samt att informera övrig personal om skolans krisplan. Det är viktigt att kontakter finns upprättade med de resurser som kan finnas i kommunen och i skolans närområde. Vid en större olyckshändelse kommer

²⁵ Karin Nordblom & Ulla Magnusson Rahm, *När det krisar i skolan* (Stockholm: Förlagshuset Gothia AB, 2002), 7

²⁶ Mariann Andersson & Kristina Ingemarsson, *Kris och katastrof – En handbok för skolan* (Stockholm: Liber Utbildning, 1994), 26

²⁷ *Ibid*, 116

skolans krisgrupp att behöva hjälpinsatser från annat håll som t.ex. polis, räddningstjänst, präst och psykolog. Dessa bildar en *stödgrupp* som ska fungera som skolans och skolpersonalens resurspersoner för stödjande insatser. *All personal* skall känna till krisplanen och hur den fungerar i skarpt läge. De ska även erhålla kunskaper i barns och vuxnas reaktioner vid olyckor eller kriser.²⁸

2.4 Innehållet i krisplanen

Innehållet i en krisplan bör vara omfattande även om det är omöjligt att ha detaljerade planer för alla eventualiteter. Är krisplanen för knapphändig är det risk att den inte ger det stöd den avser att ge, men samtidigt får den inte vara för detaljerad för då finns en risk att man inte kan vara så flexibel som situationen kräver. ”Balansgången är svår mellan vad som är praktiskt och flexibelt och vad som säkrar en organiserad insats.”²⁹

Skolans krisgrupp bör bestå av två lärare, skolkurator, skolsköterska (eller annan representant för skolhälsovården) samt skolans rektor. Krisgruppens uppgift är att etablera kontakt med BUP och annan psykologisk eller psykosocial expertis och identifiera tänkbara krissituationer. Vidare bör man då och då uppdatera listan med telefonnummer och adresser till elevernas närmaste anhöriga. Krisgruppen ska också utveckla en åtgärdsplan där man klargör vilka roller och uppgifter de anställda har samt utarbeta övningar som rör hur administrativ personal och vissa nyckelpersoner bör hantera förfrågningar per telefon under och efter en olycka. Dessutom ska de förbereda en beredskapsplan för händelser som kan uppstå samt samordna beredskapsplanen med andra skolor i samma eller i andra kommuner för att extra hjälp vid behov ska kunna tillkallas.

I planen bör det tydligt framgå vem som har ansvar för olika områden, t.ex. att skaffa information, samla och kontakta all personal, organisera olika slags åtgärder, underrätta om dödsfall och vem som ska informera och hantera media. Där ska även finnas hur eleverna ska informeras, hur föräldrar ska underrättas, vilken typ av hjälp eller uppföljning som krävs samt prioritering av aktiviteter. Viktiga telefonnummer ska finnas med, t.ex. till stödgruppen som kan utgöras av präst, polis, räddningstjänst och psykologer.³⁰

2.5 Krishändelser i skolan

En krishändelse kan, utan att läraren är förberedd på det uppkomma i skolan. Det kan t.ex. vara ett barn som skadar sig svårt, en lärare som blir akut sjuk eller någonting liknande. Givetvis beror personalens reaktion på vad det är som har hänt men om man generaliserar och ta upp det som personalen bör tänka på först vid de flesta krishändelser i skolan så är det att ge de mest berörda eleverna, någon form av fysisk kontakt – att hålla om eller hålla i.³¹ Läraren bör vid mötet sätta av tid för att lyssna och stödja, läraren bör inte lova mer än vad han/hon kan hålla och undvika fraser av typen. ”Jag förstår hur du känner det”. Vidare bör läraren motverka missförstånd, fantasier och ryktesspridning samt garantera att de som

²⁸ Mariann Andersson & Kristina Ingemarsson, *Kris och katastrof – En handbok för skolan* (Stockholm: Liber Utbildning, 1994), 116

²⁹ Atle Dyregrov, *Beredskapsplan för skolan - vid kriser och katastrofer* (Stockholm: Rädda Barnen, 2006), 69

³⁰ Magne Raundalen & Atle Dyregrov, *Sorg och omsorg* (Lund: Studentlitteratur, 1995)

³¹ Atle Dyregrov, *Beredskapsplan för skolan vid kriser och katastrofer* (Stockholm: Rädda Barnen, 2006), 28

behöver mest hjälp får den tidigt. Det viktigaste för läraren skulle kunna förkortas ner till en enda mening – omsorg om eleverna. Denna omsorg kallas ”professionell omsorg, den bygger på ansvarskänsla och etik. Det handlar alltså om att känna ansvar för att ge alla barn lika god omsorg.”³² Alla barn är olika och kräver också olika omsorg. Vid en krishändelse behöver vissa barn mer omsorg än andra.

Viktigast under de omedelbara insatserna är att barnen känner att de omges av omsorg, värme och trygghet. Fysisk kontakt bromsar oro och dämpar aktivitet. Ungdomar kommer spontant att hålla om varandra medan yngre barn behöver tröst från lärare.³³

Det är inte orden som betyder mest utan känslan som förmedlas till den drabbade.³⁴ För att läraren ska agera rätt vid t.ex. ett dödsfall är det viktigt att denne skaffar sig en överblick över hur kamratgruppen ser ut. De måste ta reda på vem som var bäste vän till den som drabbats, vilka de övriga vännerna är och vilka som kände den drabbade mer flyktigt. Vänskapshierarkin utgör utgångspunkten för sorgehierarkin.³⁵ ”Lärarna bör också vara på det klara med att enskilda vänskapsrelationer inte behöver ha varit ”offentliga”, det kan t.ex. ha handlat om en förälskelse.”³⁶

Skolan står för kontinuitet och trygghet i barnens vardag. I en krissituation är detta viktigt och en elev som får uppleva ett dödsfall i familjen är oftast behjälpt av att få komma tillbaka till skolan så snart som möjligt.³⁷ Hur det än är så kommer vardagen tillbaka till skolan igen även efter svåra kriser. ”En del elever föredrar att man inte pratar om vad som skett.”³⁸ Om man som lärare påtalar att det är viktigt och varför det är viktigt att informera de andra i klassen brukar de drabbade barnen gå med på att man samtalar om händelsen.³⁹ Det är då viktigt med en öppen och ärlig kommunikation, att ge tid till att betvinga sitt förstånd, att göra förlusten verklig och tala om för barnen att det är normalt att reagera.⁴⁰

2.6 Krisförloppet

När man möter människor i kris är det bra att känna till något om krisförloppet. Man kan säga att krisens förlopp har fyra faser, nämligen: en första *chockfas* som sedan övergår i en *reaktionsfas* efter vilken följer en ytterligare *bearbetning* fram till *nyorienteringsfasen*, som innebär en fullständig återhämtning. Kortfattat kan man beskriva dessa faser så här:

Chockfasen

Här kan den drabbade till ytan verka välordnad, men under ytan är allt kaos. Chockfasen kan vara allt från ett kort ögonblick till flera dygn.

Kännetecknen för chockfasen är:

³² Karin Pape, *Social kompetens i förskolan – att bygga broar mellan teori och praktik* (Stockholm: Liber AB, 2001), 102

³³ Atle Dyregrov, *Beredskapsplan för skolan vid kriser och katastrofer* (Stockholm: Rädda Barnen, 2006), 29

³⁴ Karl-Erik Lindfors, *Medmänniska i kris* (Stockholm: Verbum, 1990), 51

³⁵ Atle Dyregrov & Magne Raundalen, *Sorg och omsorg* (Lund: Studentlitteratur, 1995), 46

³⁶ *Ibid*, 46

³⁷ *Ibid*, 74

³⁸ *Ibid*, 75

³⁹ *Ibid*, 75

⁴⁰ Atle Dyregrov, *Beredskapsplan för skolan vid kriser och katastrofer* (Stockholm: Rädda Barnen, 2006), 29

- svårt att ta in information och förstå vad som hänt
- förvirring och hysteriska reaktioner
- förtvivlan
- kroppsliga symtom som t.ex. illamående, darrningar, hjärtklappning, yrsel

Reaktionsfasen

Reaktionsfasen kan sägas börja då den drabbade tvingas att öppna ögonen för det skedda (eller för det som skall ske) efter att tidigare ha försökt blunda och komma ifrån det. Chockfasen och reaktionsfasen utgör tillsammans krisens akuta fas och kan pågå så länge som ett par månader.

Kännetecknen för reaktionsfasen är:

- sårbarhet
- ångest
- ilska och aggressivitet
- sömnsvårigheter
- skuld, skam och självföreläuser

Bearbetning eller reparationsfasen

När den drabbade lämnar de akuta faserna går han/hon in i bearbetnings- eller reparationsfasen. Den kan pågå upp till ett år och under den här tiden börjar han/hon kunna vända sig mot framtiden istället för att leva kvar i det trauma som varit.

Kännetecknen för bearbetningsfasen är:

- isoleringen bryts
- personen vågar blicka framåt

Nyorienteringsfasen

Det som försatte människan i kris har bearbetats och finns inom henne som en smärtsam erfarenhet, men den hindrar henne inte längre från att nyorientera sig och se möjligheter i det fortsatta livet.

Alla dessa faser har sitt karakteristiska innehåll, men behöver inte vara helt åtskilda från varandra. De kan vara invävda i varandra, det kan också vara så att någon fas fattas helt. De kännetecknen som rent allmänt gör att betraktaren kan lägga märke till att någon är i kris, är givetvis olika från fall till fall men den vanligaste reaktionen är chock och misstro, rädsla och protest, apati och förlamning eller så fortsätter barnet att agera normalt.^{41 42}

2.7 Barn och skilsmässa

Vi bygger vårt resonemang utifrån det heteronormativa, d.v.s. att barnet lever tillsammans med mamma och pappa. Därmed inte sagt att det är det enda sättet att bilda familj.

I statistik från 1993 ser man att ungefär hälften av alla äktenskap och samboförhållanden upplöses, det innebär att om man bara räknar de registrerade äktenskapen så blir det ca. 20 000–25 000 berörda barn. Ca 2000 barn berörs årligen av att föräldrar går in i en vårdnadstvist om barnen. Statistiken visar på att skilsmässa tas ut antingen då barnet är i

⁴¹ Mariann Andersson & Kristina Ingemarsson, *Kris och katastrof – en handbok för skolan* (Stockholm: Liber Utbildning AB, 1994), 56

⁴² Johan Cullberg, *Kris och utveckling – en psykoanalytisk och socialpsykiatrisk studie* (Stockholm: Bonniers Grafiska Industrier AB, 1980), 135

förskoleåldern eller då barnet är i tonåren. De flesta skilsmässor sker dock innan barnen har börjat skolan.⁴³ Detta är ett tecken på att allt fler par skaffar barn väldigt tidigt p.g.a. att de saknar arbete men vill ändå få någon slags identitet genom att bli förälder.⁴⁴ ”Man hinner inte bli tillräckligt trygg i relationen innan man bestämmer sig för att skaffa barn och under graviditeten sätts relationen mellan man och kvinna på prov.”⁴⁵ Fahrman menar vidare att familjen utsätts för fler och större yttre påfrestningar idag än vad man gjorde förr. Det är i dag för det mesta kvinnorna som tar initiativet till skilsmässa. I dag har många kvinnor utbildning och ett eget arbete vilket gör att de kan leva utan att ha en ”försörjare”.⁴⁶ Föräldrar som väljer att gå skilda vägar ställs inför ett dilemma då de har barn att ta hänsyn till. De vill naturligtvis att barnen ska ta så lite skada som möjligt av separationen och kämpar ofta in i det längsta innan skilsmässan är ett faktum.⁴⁷

Det är emellertid *aldrig* lätt att skilja sig när man har barn tillsammans. Föräldrar *är* oroliga över att skada sina barn och det är oftast omtanken om barnen som gör att man stannar kvar in i det längsta i en dålig relation.⁴⁸

Man kan inte bevisa att ett barn mår dåligt av själva skilsmässan. En skilsmässa föregås av konflikter, oro och ångest inom familjen och ”den dåliga relationen mellan föräldrarna skadar barnen minst lika mycket.”⁴⁹ Bente & Gunnar Öberg har skrivit en bok om skilsmässofamiljer där ett större antal f.d. makars och barns situation beskrivs fem år efter skilsmässan. En del av barnen sa att de hade en bättre relation till båda föräldrarna efter separationen. Flera barn hade mått psykiskt dåligt av tiden innan själva skilsmässan ägt rum. Några barn uppgav att de fått en bättre relation till pappan efter skilsmässan.⁵⁰ Pappan måste efter skilsmässan engagera sig mer i sina barn och aktivt bry sig om barnens uppfostran som han tidigare inte behövt bry sig om.⁵¹

Det är ju tyvärr ofta mamman som har huvudansvaret för barnen och därmed engagerar sig mer än pappan, även om nutidens pappor känner ett stort engagemang i sina barn.⁵²

Paret Öberg rekommenderar att man ska berätta för barnen så fort man bestämt sig för att separera och att man då också berättar hur det kommer att se ut i den närmaste framtiden, var barnet ska bo etc.⁵³ ”Barn i alla åldrar har ett behov av att kunna förutsäga sin tillvaro. Oron och ovissheten är det som skadar barnet mest.”⁵⁴ Det konkreta beskedet om skilsmässa, själva vissheten har faktiskt inneburit att symtom har försvunnit hos barnet.⁵⁵

Ett barn behöver och älskar båda sina föräldrar. Det måste få vara legitimt för barnet att visa sin kärlek till både pappa och mamma. Om barnet tvingas förneka en förälder, så innebär det att barnet tvingas förneka en del av sig själv. I ett barns identitetsutveckling ingår delar av bägge föräldrarna. Barnets självkänsla

⁴³ Monica Fahrman, *Barn i kris* (Lund: Studentlitteratur, 1993), 34

⁴⁴ Ibid, 34

⁴⁵ Ibid, 34

⁴⁶ Ibid, 35

⁴⁷ Ibid

⁴⁸ Ibid, 35

⁴⁹ Ibid, 35

⁵⁰ Bente Öberg & Gunnar Öberg, *Att skiljas men inte från barnen* (Stockholm: Natur och kultur, 1987)

⁵¹ Monica Fahrman, *Barn i kris* (Lund: Studentlitteratur, 1993), 35

⁵² Ibid, 35

⁵³ Bente Öberg & Gunnar Öberg, *Att skiljas men inte från barnen* (Stockholm: Natur och kultur, 1987)

⁵⁴ Monica Fahrman, *Barn i kris* (Lund: Studentlitteratur, 1993), 35

⁵⁵ Ibid, 35

blir starkt påverkad i negativ riktning om barnet tvingas välja vem av föräldrarna det skall få tycka om.⁵⁶

När den ena föräldern träffat en ny partner inträffar den svåraste kränkningen i skilsmässan. Det är då svårt för den föräldern som blivit övergiven, på grund av bitterhet att inför barnen fortfarande bevara en positiv bild av den föräldern som tog steget ut ur relationen.⁵⁷ Paret Öberg skriver att problemet med skilsmässor där barn är inblandade är att man ska skiljas som makar men ha föräldraskapet kvar och att det självklart ställer till problem.⁵⁸ ”De flesta som skiljer sig brukar dock kunna hantera föräldraskapet så småningom.”⁵⁹ Just på grund av det faktum att man är förälder brukar samarbetet kring barnen leda till att de f.d. makarna får en bra relation.⁶⁰

Det är naturligtvis ett trauma för barn att föräldrar separerar. En stor del av barns trygghet handlar om familjen med mamma, pappa och barn. Hela vårt samhälle är uppbyggt kring detta; den lilla kärnfamiljen. Men det behöver inte innebära den yttersta katastrofen för ett barn att föräldrarna separerar, om föräldrarna klara av att kommunicera med varandra och att kunna samråda kring barnen. Föräldrar som så småningom kan hantera situationen kan i stället bli positiva förebilder för sina barn. Barnen får en inre kunskap om att även om världen tillfälligtvis går under, så kan man klara av det. Kriser kan lösas och bearbetas.⁶¹

”Vad ett barn i kris behöver är att någon vuxen ser det och kan förmedla till barnen: ”Jag finns här om du behöver mig”.⁶² En amerikansk undersökning som Fahrman tagit del av visar att det endast är femton procent av skilsmässobarnen som tyckte att de hade stöd av en förälder. Barnen håller allt inom sig själv, håller masken och visar ingenting för sina föräldrar, de vill inte tynga sina föräldrar som barnen upplever har det nog jobbigt ändå.⁶³ Det här kan innebära att barn som håller tillbaka känslorna hemma kanske blir utåtagerande i skolan.⁶⁴ Det är inte ovanligt enligt Fahrman att en pojke som börjar mobba andra barn i samband med föräldrarnas skilsmässa inte visat några som helst reaktioner i hemmet. Aggressiviteten och sorgen som han upplever måste få komma ut på något sätt och han angriper då sina klasskamrater.⁶⁵

När föräldrar bestämmer sig för att separera bör de informera barnets klasslärare, förskollärare m.fl. så att de vet vad barnets eventuellt förändrade beteende beror på. Ett barn som t.ex. börjar mobba och där inte kunskapen finns hos läraren får ju ett annat bemötande än om man vet att barnet har det svårt. Föräldrarna behöver inte berätta i detalj allt som händer i familjen utan bara helt enkelt upplysa om att man håller på att separera.⁶⁶

Familjekonflikter har på senare år blivit den vanligaste enskilda orsaken till varför barn kontaktar Barnens rätt i samhället (BRIS).⁶⁷ I BRIS-rapporten som kommer ut varje år sammanställs alla mail och telefonkontakter från barn och ungdomar som varit i kontakt med

⁵⁶ Monica Fahrman, *Barn i kris* (Lund: Studentlitteratur, 1993), 36

⁵⁷ Ibid, 36

⁵⁸ Bente Öberg & Gunnar Öberg, *Att skiljas men inte från barnen* (Stockholm: Natur och kultur, 1987)

⁵⁹ Monica Fahrman, *Barn i kris* (Lund: Studentlitteratur, 1993), 37

⁶⁰ Ibid, 37

⁶¹ Ibid, 37

⁶² Ibid, 43

⁶³ Ibid, 43

⁶⁴ Ibid, 43

⁶⁵ Ibid, 43

⁶⁶ Ibid, 44

⁶⁷ BRIS, *Bris-rapporten 2005* (Stockholm: [www dokument]

<http://www.bris.se/upload/library/brisreport/brisrapporten05sista2.pdf> [2006-12-27]), 25

BRIS. Inom den rubriken ryms allt från normala frigörelseprocesser till mer våldsamma konflikter mellan barn och en eller båda föräldrarna. Många mail och samtal handlar om oron över att föräldrar som bråkar mycket ska skilja sig. Bråk mellan föräldrar skapar en stor osäkerhet hos barn och det är inte ovanligt att barnen används som "slagträn" i föräldrarnas gräl. Ett barn hos en familj där föräldrarna ständigt är i konflikt med varandra, skadas psykiskt.⁶⁸

Det starka bandet till föräldrar gör att barn i sin beroendeställning ofta tar mer hänsyn till sina vårdnadshavares känslor än till sina egna och hamnar i svåra konflikter när de ska uttrycka sin vilja.⁶⁹

Det faktum att barnet är beroende av sina föräldrar gör att de kan må mycket dåligt av den konflikt som blir mellan lojaliteten mot föräldrarna och barnets egna känslor, speciellt då de inte kan söka hjälp hos föräldrarna som utgör själva problemet. Barn ser och hör mycket mer än man tror men drar ibland fel slutsatser. Det är vanligt att barn får för sig att det är deras fel om mamma och pappa grälar och att de är skyldiga till att någon av föräldrarna flyttar hemifrån.⁷⁰ Det är viktigt att föräldrar talar om för barn i ett tidigt skede om de tänkt separera och att det inte beror på att barnet gjort något fel. "Skuldkänslor hos barn som befinner sig i kris kan bäst tolkas som ett försök att få en viss kontroll av situationen."⁷¹ I skolan är det vanligt att lärarna märker att det är problem i familjen innan de fått det bekräftat av föräldrarna. Det kan märkas på flera olika sätt, först och främst märker läraren att barnet betar sig annorlunda än det brukar. Barnet kan vara olyckligt, få ökat kontaktbehov, spela pajas, vara ängslig, ledsen eller aggressiv.⁷²

2.8 Barn och mobbing

Definitionsmässigt innebär mobbing att en eller flera personer under en längre tid utsätter någon annan för negativ och kränkande behandling samt att det finns en ojämlikhet i styrkeförhållandet mellan parterna.⁷³

Det är svårt att ge ett entydigt svar på varför vissa barn mobbas och andra aldrig mobbas. "I en barngrupp som är trygg med ett stabilt och tryggt vuxenledarskap finns inte samma grogrund för mobbing som i en otrygg grupp."⁷⁴ Ett barn som mobbar ett annat barn vet oftast att han bryter mot gängse normer, men försöker inför sig själv att legitimera mobbningen. Mobbaren är ofta mer aggressiv än andra barn. Mytbilden av att mobbaren är en osäker person, är just en myt.⁷⁵

Ofta kommer mobbaren från ett hem där man använt sig av fysiska bestraffningar i högre grad än i andra familjer. Mobbarna har fått för lite kärlek och alltför mycket frihet utan klara gränser.⁷⁶

⁶⁸ Monica Fahrman, *Barn i kris* (Lund: Studentlitteratur, 1993), 62

⁶⁹ BRIS, *Bris-rapporten 2005* (Stockholm: [www dokument]

<http://www.bris.se/upload/library/brisreport/brisrapporten05sista2.pdf> [2006-12-27]), 27

⁷⁰ Socialstyrelsen, *Att skiljas när man har barn*. (Stockholm: [www dokument] <http://www.sos.se/fulltext/9900-015/9900-015.htm> [2006-12-27])

⁷¹ Per Böge & Jes Dige, *Möta barn i sorg* (Stockholm: Sveriges Utbildningsradio AB, 2006), 31

⁷² Gudrun Brun, *Barn och skilsmässa* (Köpenhamn: Nordisk Forlag A.S., 1974), 40

⁷³ Monica Fahrman, *Barn i kris* (Lund: Studentlitteratur, 1993), 109

⁷⁴ Ibid, 110

⁷⁵ Ibid, 112

⁷⁶ Ibid, 112

De barn som mobbas skickar ut signaler av osäkerhet, försiktighet, rädsla m.m. Det är viktigt att fånga upp dessa barn, att få dem att tro på sig själv och stärka deras självkänsla. När man ser de här barnen är det viktigt att samarbeta med föräldrarna eftersom de inte vill skada sitt barn. ”Tyvärr slinker många av dessa barn igenom för att de själva inte gör tillräckligt mycket väsen av sig.”⁷⁷ Om mobbaren identifierar sig med det mobbade barnet är mobbaren inte lika benägen att mobba.⁷⁸

Man vet att personer som mobbas som barn har lättare att i vuxen ålder bli deprimerade än andra. De har betydligt sämre självförtroende. Jag har många gånger i mitt arbete som psykolog mött vuxna människor i kris som berättat om tidigare svåra upplevelser i samband med mobbing.⁷⁹

Det är inte ovanligt att vuxnas kriser kan kopplas till mobbningsupplevelser från barndomen. Då barnen blir mobbade påverkas självkänslan negativt. Många bär med sig den dåliga självkänslan resten av livet. Den värsta plågan för den som blir mobbad är inte alltid själva angreppet. Den mobbade vet att det kommer att hända igen och det kan vara väldigt ångestfyllt att vänta på nästa angrepp. Ångesten kan vara så svår att den mobbade hindras från att leva ett normalt liv.⁸⁰ Det är viktigt att vuxna är uppmärksamma och genom sitt sätt att agera aktivt förebygger att mobbing får fäste.

Det är av största betydelse att vi, vuxna oavsett våra preferenser inför barn, aldrig visar ett barn att vi inte tycker om det. Visar vi vuxna vårt avståndstagande mot ett barn i en barngrupp kan vi faktiskt bidra till att det barnet börjar mobbas. Vi vuxna är viktiga förebilder.⁸¹

2.9 Barn och sorg

90 000 människor dör varje år i Sverige. Det är 2000 personer som varje år tar sitt liv och det är naturligtvis inte bara ensamstående barnlösa människor som gör det. Även en mamma till småbarn kan begå självmord. Omkring 4000 personer dör i olyckor årligen. Så många som ca. 20 000 människor gör självmordsförsök. Det innebär att utsikterna för att ett barn på ett eller annat sätt ska beröras av döden är stora.⁸²

Små barn kan ha svårt att förstå att döden är något slutgiltigt. ”Utvecklingen av dödsbegreppet kan ske olika snabbt, men gången är densamma.”⁸³ De kan t.ex. ha svårt att förstå att en människa kan ligga begravd i jorden, samtidigt som han också finns i himlen.⁸⁴ Små barn har också svårt att förstå, när vi vuxna i all välvilja försöker lindra smärtan genom omskrivningar. Att tala om för ett barn att någon har ”somnat in” istället för att rakt och ärligt säga den personen har dött kan ge den effekten att barnet får svårigheter att somna. Ett exempel: När mamman berättade för sitt barn att morfar dött ville hon försöka lindra smärtan för barnet och sa istället att morfar har ”somnat in”, han är i himlen nu. Föräldrarna tyckte att barnet förstått och tagit situationen ganska bra. Men följande kvällar kunde de inte förstå

⁷⁷ Monica Fahrman, *Barn i kris* (Lund: Studentlitteratur, 1993), 114

⁷⁸ Ibid, 114

⁷⁹ Ibid, 109

⁸⁰ Eva Larsson, *Mobbad? Det har vi inte märkt!* (Stockholm: Liber AB, 2000), 20

⁸¹ Monica Fahrman, *Barn i kris* (Lund: Studentlitteratur, 1993), 114

⁸² Ibid, 47

⁸³ Atle Dyregrov, *Barn i sorg* (Lund: Studentlitteratur, 1990), 13

⁸⁴ Magne Raundalen & Atle Dyregrov, *Sorg och omsorg* (Lund: Studentlitteratur, 1995), 15

varför barnet vägrade att sova. Hon försökte på alla sätt att hålla sig vaken. Till slut förstod föräldrarna sitt misstag, flickan var rädd för att dö ifall hon somnade in. Med en enkel förklaring kunde problemet lösas.

När barnen blir fem, sex år börjar de förstå att ”döden är något personifierat, något som är utanför människan men som dödar. Tankar om skelett eller om synliga eller osynliga spöken kan representera den hotande döden.”⁸⁵ Nu förstår barnen att döden är något definitivt men det är något man kan skydda sig emot så att man inte blir tagen. Fram till tioårsåldern utvecklar barn gradvis en förståelse för att döden är något som inte går att ta tillbaka. Är man död så är man.⁸⁶ När barnen passerar tioårsåldern börjar de kunna förstå att döden har mer långtgående konsekvenser. De börjar tänka på rättvisa och orättvisa och dödsfall kan leda till starka reaktioner hos ungdomarna.

Eftersom ungdomen utgör en period som går ut på frigörelse och självständighet från familj och föräldrar kan en krissituation skapa svårigheter under en utvecklingsfas som redan är fylld av problem.⁸⁷

Att få ett oväntat dödsbud är något som kan skapa starka reaktioner hos ett barn. Ett sådant budskap bör i första hand lämnas av en närstående, helst en förälder om det är möjligt. Men det kan också hända att en lärare måste lämna ett budskap om att någon dött. Det man måste tänka på är att hitta en lämplig plats och ta sig tid att sitta ner med barnet. En lämplig plats är där barnet fritt kan få reagera, för det kommer det sannolikt att göra. ”De vuxna måste vara beredda på allt från högljudd protest och förnekande till gråt och förtvivlan.”⁸⁸ När man lämnar ett dödsbud bör man ta med alla fakta man känner till och informationen skall vara så korrekt som möjligt. Helst skall man dubbelkolla innan så att man inte lämnar ut felaktig information.

Budskapet kan ges direkt, t.ex. på följande sätt: Jag vill att du förbereder dig på något mycket tråkigt. Det har hänt en olycka med din pappa. När han höll på och svetsade blev det en explosion och han skadades mycket svårt. Skadorna var sådana att man räknar med att han dog på en gång.⁸⁹

Dyregrov menar att när barnet har fått dödsbudet ska man sitta kvar för att stötta och ta emot eventuella reaktioner och känslouttryck. Uttryck som: ”Det kommer att gå bra” och ”Tiden läker alla sår” bör undvikas. Lärare bör sedan följa eleven hem eller till den plats där övriga familjen är samlad. Att informera en hel klass att t.ex. en klasskamrat har dött kan ske på ungefär samma sätt. Undvik omskrivningar och ge tydlig information och var beredd på att eleverna kan reagera olika. Ge tillfälle för frågor och informera eleverna om olika ritualer och om hur de närmaste dagarna kommer att vara upplagda.⁹⁰

2.10 Traumatiska händelser i ett barns liv

Att olyckor, dödsfall och skilsmässor är uppenbara krisorsaker råder nog ingen tvekan om, men det finns även en grupp barn och ungdomar som på olika sätt upplevt de mest hemska

⁸⁵ Johan Cullberg, *Kris och utveckling* (Stockholm: Natur och Kultur, 2006), 55

⁸⁶ Ibid, 55

⁸⁷ Magne Raundalen & Atle Dyregrov, *Sorg och omsorg* (Lund: Studentlitteratur, 1995), 15

⁸⁸ Atle Dyregrov, *Barn i sorg* (Lund: Studentlitteratur, 1990), 56

⁸⁹ Ibid, 55

⁹⁰ Atle Dyregrov, *Beredskapsplan för skolan* (Stockholm: Rädda Barnen, 2006), 56

saker man kan tänka sig. Flyktingbarn har många gånger starka upplevelser av saker som ingen skulle behöva gå igenom. Annika Larsson, lärare på en skola utanför Göteborg berättar om sina erfarenheter:

När barnen kommer hit, så får du som lärare veta det som föräldrarna berättar för dig. Men barnen kan sedan berätta om de mest hemska saker de varit med om. Jag har hört barn berätta om när de gömt sig när främmande människor kommit in i deras hus med vapen, hur de sett grannar i bostadsområdet och nära, nära bli skjutna och dödas. Hur de klivit över döda människor...⁹¹

Dessa barn och ungdomars upplevelser skapar också en form av kris som vi vuxna runt omkring måste hantera. Hos barn med flyktingbakgrund finns de här erfarenheterna. De här barnen kom framför allt under nittioalet som flyktingar från Balkan och Somalia. Enligt Larsson är det väldigt stor skillnad på hur barnen klarar av att hantera dessa händelser. En del barn har klarat sig bättre än andra. Det handlar mycket om hur föräldrar och vuxna runt omkring barnen lyckas skydda barnen och får dem att känna sig trygga. I det fall där föräldrarna själva blivit skräckslagna och traumatiserade har barnen svårare att känna trygghet och får på så vis en jobbigare situation. Föräldrarna kan helt enkelt inte klara av att vara vuxna i förhållande till barnen. Då är det extra viktigt att vi lärare försöker skapa en trygg miljö för dessa barn.⁹²

Vi ska ju inte vara behandlare, men vi kan försöka skapa så mycket trygghet som möjligt runt barnen, att inte försätta dem i för svåra situationer. De kan ha fullt upp med att ta in omgivningen, det nya språket, det nya sammanhanget. Det gäller ju att försöka förstå och leva sig in... Tålmod, värme, kärlek, trygghet, ett lugn, det är vad jag försöker ge dem.⁹³

2.11 Trygghetens betydelse

Alla har ett behov av att känna trygghet, inte minst barn som drabbats av kris på något sätt. Det står i läroplanen att: ”Skolan skall sträva efter att varje elev känner trygghet och lär sig att ta hänsyn och visa respekt i samspel med andra.”⁹⁴ ”Den inre tryggheten är inte konstant under hela livet. Inre förändringar som sker när vi utvecklas, liksom händelser i yttrevärlden, tär på den.”⁹⁵ När vi människor, barn som vuxna, blir störda på något sätt i vår inre balans av t.ex. en kris, då förlorar vi vår egen trygghet. Vi behöver då ett extra tillskott av trygghet från vår omgivning.⁹⁶ Detta kan vara bra för läraren att känna till eftersom vi är en del av våra elevers omgivning. Sorgen löser upp den inre tryggheten och medan sorgearbetet pågår förlorar man den inre trygghet man hade före förlusten. Den måste ersättas med yttre trygghet under tiden som sorgearbetet pågår.⁹⁷

Känslan av trygghet kan man beskriva som den djupa känsla av lugn, ro och säkerhet som man får när de mest vitala behoven i ens liv är tryggade. Sorg och trygghet hör oupplösligt ihop, eftersom sorgearbetet raserar den inre tryggheten.

⁹¹ Lars H Gustavsson m.fl., *När det värsta händer – om krishantering i förskola och skola* (Stockholm: Myndigheten för skolutveckling, 2006), 41

⁹² Ibid

⁹³ Ibid, 42

⁹⁴ Skolverket, *Lpo 94* (Stockholm: [www dokument] <http://www.skolverket.se/publikationer?id=1069> [2006-12-27]), 9

⁹⁵ Gurli Fyhr, *Hur man möter människor i sorg* (Stockholm: Natur och kultur, 2003), 81

⁹⁶ Ibid, 82

⁹⁷ Ibid, 84

Den behöver därför kompenseras med en trygg omgivning eller ett tryggt yttre sammanhang för att sorgearbetet över huvud taget skall komma igång och kunna utföra sin läkande uppgift.⁹⁸

2.12 Krisens påverkan på elevens studier

På vilket sätt påverkas barnen egentligen, kan undervisningen fortgå som planerat eller måste läraren vidta andra grepp för att den drabbade eleven ska kunna tillgodogöra sig undervisningen? För de små barnen är leken en möjlighet att bearbeta det inträffade, det som de inte har ord för.⁹⁹

Barnets lek är inte en enkel hågkomst av det upplevda, utan en kreativ bearbetning av upplevda intryck, ett sätt att kombinera dem och därav skapa en ny verklighet, som motsvarar barnets egna behov och intressen.¹⁰⁰ ”Leken tillsammans med en tillåtande vuxen ger barn möjlighet till meningsskapande.” ”Lek och skapande ger möjlighet att känna sig både rädd och modig, i leken kan man till och med skratta åt det farliga.”¹⁰¹

De barn som är goda lekare klarar bättre av att ta sig runt konflikter utan att bruka våld. ”Leken blir för barnet vad samtalet är för vuxna – båda har en läkande effekt.”¹⁰² ”Om och om igen leker barnet händelsen och kan på så sätt reducera sin ångest och bearbeta sina upplevelser.”¹⁰³ Många barn har svårt att koncentrera sig och de kan bli både aggressiva och oregerliga och relationerna till skolan, ämnet och läraren försvåras.¹⁰⁴ Lärandet påverkas av en mängd omständigheter för en traumatiserad elev. Dels får eleven språkstörningar som försvårar användandet av språket som är ett viktigt redskap. Eleven får också svårare att uttrycka sig, göra bra ifrån sig och uppfattas korrekt, som i sin tur påverkar självkänslan och kan leda till tystnad. Eleven kan också tappa koncentrationen på grund av flashbacks och får därför svårt att följa med i undervisningen. Dessutom kan minnesluckor och nya referensramar bidra till en känsla av osäkerhet och utanförskap.¹⁰⁵ Detta sammantaget kan bidra till att det är svårt för traumatiserade att tillgodogöra sig teoretiska kunskaper. Det kan då vara bättre att lägga tonvikten på praktiskt och manuellt arbete än på språkinläring och annat intellektuellt arbete.¹⁰⁶ För läraren är det ”viktigt att fånga upp det som finns i varje enskilt barns huvud”¹⁰⁷

⁹⁸ Gurli Fyhr, *Hur man möter människor i sorg* (Stockholm: Natur och kultur, 2003), 80

⁹⁹ Lars H Gustavsson m.fl., *När det värsta händer – om krishantering i förskola och skola* (Stockholm: Myndigheten för skolutveckling, 2006), 77

¹⁰⁰ Lev. S Vygotskij, *Fantasi och kreativitet i barndomen* (Göteborg: Daidalos AB, 1995), 15

¹⁰¹ Lars H Gustavsson m.fl., *När det värsta händer – om krishantering i förskola och skola* (Stockholm: Myndigheten för skolutveckling, 2006), 77

¹⁰² Ibid, 77

¹⁰³ Ibid, 79

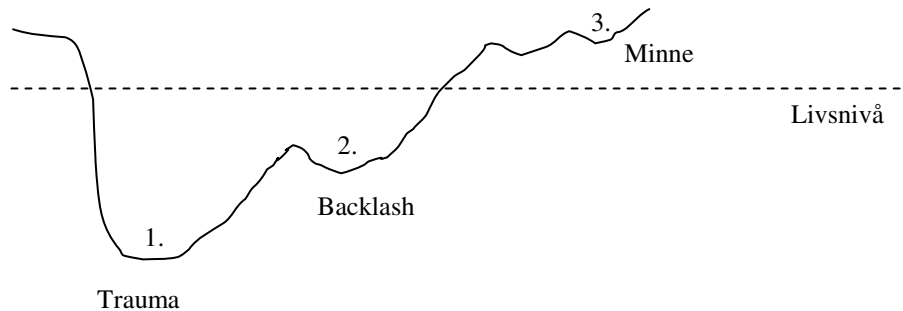
¹⁰⁴ Atle Dyregrov & Magne Raundalen, *Sorg och omsorg* (Lund: Studentlitteratur, 1995), 109

¹⁰⁵ Lars H Gustavsson m.fl., *När det värsta händer – om krishantering i förskola och skola* (Stockholm: Myndigheten för skolutveckling, 2006), 44

¹⁰⁶ H. P. Söndergaard & T. Teorell, *Language acquisition in relation to cumulative posttraumatic stress disorder symptom load over time in a sample of resettled refugees* (Psychoter Psychosom, 2004), 73

¹⁰⁷ Lars H Gustavsson m.fl., *När det värsta händer – om krishantering i förskola och skola* (Stockholm: Myndigheten för skolutveckling, 2006), 44

2.13 Vägen ut ur ett trauma eller en kris

Figur 2.

En skiss av Hans Öhman som beskriver den process som man går igenom efter ett trauma eller en kris.¹⁰⁸

Skissen ovan visar vad det är som händer när man drabbas av en kris och hur vägen ut ur krisen kan te sig. Traumat, punkt 1, drar ner människan djupt ner under den ens normala livsnivå. Någonstans djupt där nere bottenar man till sist och resan eller klättringen tillbaka kan börja. Under tiden som klättringen pågår upp till den ”normala” nivån som också kallas det ”bärande planet”, kan det inträffa en s.k. backlash, punkt 2, där tankar som t.ex. ”nu är jag där igen, på ruta ett”, kan komma. Oftast är det då någonting som inträffat som påminner en om det tidigare traumat. Vidare vid punkt 3 inträffar en tillfällig svacka där minnet av traumat kommer. Känslorna är då inte lika starka som vid punkt 1 och 2. Man skulle kunna likna punkt 1 och 2 vid ett öppet sår och punkt 3 vid ett ärr.¹⁰⁹

2.14 Relationens och dialogens betydelse

Mikhail Bakhtins huvudintresse är relationer, och dialogen är den princip som är av mest grundläggande betydelse i allt som Bakhtin skrivit. Dialogen använder han som begrepp i åtminstone tre olika betydelser. Enligt Bakhtin är hela människans existens som en dialog där hans uppfattning av förhållandet mellan ett jag och ett du spelar en avgörande roll. För det andra menar Bakhtin att ordet dialog handlar om språkbruk i allmänhet och hävdar att det är genomgående i alla yttranden. För det tredje ägnar sig Bakhtin åt motsättningar mellan dialog och monolog och menar att dialog är något som är eftersträvansvärt både i undervisningssituationer och i andra sammanhang.¹¹⁰

Eftersom relationen mellan människor är så betydelsefull i alla undervisningssituationer säger det sig själv att Bakhtins teorier om förhållandet mellan ett jag och ett du är av intresse för alla som undervisar.¹¹¹

¹⁰⁸ Hans Öhman, *Över tröskeln* (Stockholm: Kulturanalytiska Institutet, 2005), 71

¹⁰⁹ Ibid, 71

¹¹⁰ Olga Dysthe, *Dialog, samspel och lärande* (Lund: Studentlitteratur, 2003), 97

¹¹¹ Ibid, 98

”Förståelse och meningsskapande är nyckelord i detta sammanhang”¹¹² När man pratar med någon föregriper man ett aktivt gensvar från adressaten, t.ex. instämmande eller sympati.¹¹³ ”Att förstå ett yttrande är i sig en aktiv handling.”¹¹⁴ Förståelsen kan vara tyst och osynlig och komma i uttryck senare genom handlingar eller verbala yttranden.¹¹⁵ Förståelsen är alltid dialogisk och ”den dialogiska interaktionen mellan yttrande och förståelse är således den grundläggande komponenten i all kommunikation.”¹¹⁶

Att samtala med drabbade människor framställs ofta som svårt i den meningen att det krävs en del mod att närma sig människor som drabbats av en kris.¹¹⁷ Det är viktigt att inte krångla till det eftersom det helt enkelt inte får bli för svårt.¹¹⁸ ”Det krävs ingen evidensbaserad samtalsmetodik för ett sådant samtal.”¹¹⁹ Det kan dock kräva stor tankemöda och rymma många och långa pauser.¹²⁰ Det som behövs är framför allt raka frågor som t.ex. ”Vad var det som hände? Hur har du det nu? Hur tycker du att vi ska göra nu? Jag hade tänkt vi skulle göra så här...”¹²¹ Barnet behöver också tydliga besked som t.ex. ”Så här var det... Det här är vad jag vet... Så här gör vi... Det här är vad som kommer att hända nu...”¹²² Enkelhet och konkretion är viktigare vid samtal med barn än vid samtal med vuxna.¹²³ ”Barn har inte behov av vuxnas abstraktioner.”¹²⁴

Men det finns kanske något som är värre än vuxnas tystnad, nämligen det tanklösa tröstandet. Ett sådant tröstande brukar följa något av följande tre huvudspår:

...Du hade ändå tur – det kunde ha varit värre!

...Det fanns nog en mening med det hela!

...Det blir nog bättre, ska du se!¹²⁵

Tanklöst tröstande är för det mesta utan onda avsikter. ”Den tröstande vill så väl, ändå blir det så fel.”¹²⁶ ”Tröst finns! Den handlar om att våga vara utan att göra, finnas till hands utan att prata, hålla om utan att krama ihjäl.”¹²⁷

¹¹² Olga Dysthe, *Dialog, samspel och lärande* (Lund: Studentlitteratur, 2003), 101

¹¹³ Ibid, 101

¹¹⁴ Ibid, 101

¹¹⁵ Ibid, 101

¹¹⁶ Ibid, 101

¹¹⁷ Lars H Gustavsson m.fl., *När det värsta händer – om krishantering i förskola och skola* (Stockholm: Myndigheten för skolutveckling, 2006), 21

¹¹⁸ Ibid, 21

¹¹⁹ Ibid, 21

¹²⁰ Jan Krag Jacobsen, *Intervju, konsten att lyssna och fråga* (Lund: Studentlitteratur, 1993), 21

¹²¹ Lars H Gustavsson m.fl., *När det värsta händer – om krishantering i förskola och skola* (Stockholm: Myndigheten för skolutveckling, 2006), 21

¹²² Ibid, 21

¹²³ Ibid, 21

¹²⁴ Ibid, 21

¹²⁵ Ibid, 22

¹²⁶ Ibid, 23

¹²⁷ Ibid, 21

2.15 Tidigare forskning

Någon direkt forskning som handlar om krishantering i skolan är svårt att hitta. Vi har vid ett flertal tillfällen suttit på Umeå Universitetsbibliotek och sökt igenom databaser för att hitta forskningsrapporter som berör ämnet, men utan framgång. Vi har sökt på ord som kris, krishantering, krishantering i skolan, krishanteringsplan, sorg o.s.v. och det finns väldigt mycket bra litteratur i ämnet som vi naturligtvis kunnat använda oss av i vårt arbete, men vi har svårt att hitta någon forskningsrapport som berör detta. Vi har även tagit hjälp av personal på biblioteket.

Skolverket och Myndigheten för skolutveckling har gett ut bra skrifter som är till stor hjälp om någon vill fördjupa sig eller få tips om hur man skall agera i händelse av kris. En av de krishanteringsexperter som brukar anlitas och som skrivit många egna böcker i ämnet är en norrman vid namn Atle Dyregrov. Han är Fil.Dr. och psykolog samt specialist i klinisk psykologi. Hans kunskap används både av Skolverket, Myndigheten för skolutveckling och Rädda barnen. I ett förord till en av sina böcker skriver han om vuxnas bristande förståelse och felaktiga uppfattningar om barns situation under och efter svåra händelser. Det är en av orsakerna till att han vill förmedla sitt stora kunnande om barn i kris och barn i sorg.

Barn som själva drabbas genom att någon i deras egen familj dör och barn som är med om större olyckor eller katastrofer upplever starkare, mer intensiva och långvariga reaktioner än vad föräldrar, lärare och andra vuxna är medvetna om. Föräldrar och lärare förstår inte vidden av de plågor barnen utsätts för; inför de vuxna undviker barnen ofta att berätta om sina upplevelser. Många föräldrar och lärare känner inte till de svårigheter som barnen har att slåss mot; då kan de inte heller tillgodose barnens behov på ett tillfredsställande sätt.¹²⁸

Det vi har hittat som liknar forskning är ett antal C-uppsatser i ämnen som liknar vårt. De har kanske inte samma tyngd som t.ex. Dyregrov skulle ha haft i en forskningsrapport, men det finns ändå en del intressanta resultat som vi mycket kort vill delge här.

Inte bara en flodvåg...

Med kvalitativa intervjuer på två skolor i två kommuner som drabbades på olika sätt av flodvågskatastrofen kom författarna fram till att ju närmre krisen en person befinner sig desto mer tar man den till sig. Detta gällde även för personalen i skolan, som visade sig vara bättre förberedd om det fanns elever som kunde ha varit utsatta.¹²⁹

Kris och katastrofberedskap i skolan

Genom kvalitativa intervjuer med lärare och skolpersonal har undersökningen genomförts med resultatet att lärarnas relationer till eleverna är viktiga i krishanteringsarbetet samt föräldrarnas och rektorns roll. Lärarna behöver stöd för att kunna vara tillhands för de elever som behöver stöd. Skolans ledning kan hjälpa genom att sätta in extra resurser och förbereda personalen genom utbildningar i krishantering.¹³⁰

¹²⁸ Atle Dyregrov, *Barn i sorg* (Lund: Studentlitteratur, 1990), 9

¹²⁹ Sofie Dahlberg & Linda Rudolfsson, *Inte bara en flodvåg* (Malmö Högskola/Lärarytbildningen, 2006)

¹³⁰ Sofia Hjärner, *Kris och katastrofberedskap i skolan* (Kristianstad Universitet/Lärarytbildningen, 2005)

Krishantering i förskolan

För att få en förståelse för detta har författarna intervjuat lärare i förskolan, samt läst litteratur som knyter an till vårt ämne. Författarna har kommit fram till att det är viktigt att lärarna har kunskaper om barns utveckling och barns reaktioner vid kris och trauma. Det är viktigt att vara lyhörd för barnets signaler och inte pressa barnet till att börja prata. Vissa barn har svårt att visa känslor och då kan det vara bra att använda redskap, såsom att rita, måla eller låta barnet leka, vilket gör att de kan få hjälp att uttrycka sig.¹³¹

Krisplaner i skolan

Med hjälp av kvalitativa intervjuer av tre personer på tre olika skolor kom författaren fram till att om skolan ska kunna uppnå målen i Lpo 94 krävs det att skolorna arbetar fram en handlingsplan för krissituationer. En dag kan någonting traumatiskt inträffa på en skola. Genom att ha aktualiserat hur man ska handla hjälper man sig själv och sina elever att i sorgens stund känna en trygghet. Det hjälper oss i sorgprocessen.¹³²

Dessa uppsatser tangerar området vi har studerat och har en hel del slutsatser som vi kan skriva under på. De flesta påpekar vikten av att försöka vara så förberedd som man kan på att möta barn i kris.

3. Metod

När det gäller val av metod kan man i stora drag välja mellan två angreppssätt: en kvalitativ metod eller en kvantitativ metod. Valet av metod beror helt på vad forskaren har för avsikt med sin studie. Bryman menar att ”kvantitativa och kvalitativa metoder utgör två olika sätt att bedriva forskning, och att valet mellan dem skall göras utifrån hur pass väl de kan ge svar på de frågeställningar man har.”¹³³ Vi har valt en kvalitativ intervjumetod till vår rapport eftersom vi anser att vi på ett bättre sätt kan få svar på våra frågeställningar.

3.1 Kvalitativa metoder

Kvalitativa undersökningar kan verka vara en ”rörig” eller ”ostrukturerad” verksamhet. Detta är delvis en illusion. Även inom kvalitativ metodteori kan man avgränsa olika steg man måste avverka för att undersökningen skall bli vetenskaplig och få trovärdighet.¹³⁴

Eftersom vi är ute efter personliga åsikter från våra informanter valde vi att göra en kvalitativ intervjustudie. I en *kvalitativ intervju*, där forskaren styr så lite som möjligt och lämnar stort utrymme åt respondenten att utforma sina svar och kommentarer, ansåg vi vara den metod som passade bäst för vår studie därför att den ger djupa och direkta svar till våra

¹³¹ Ammi Malm & Angelica Rydén, *Krishantering i förskola* (Kristianstad Universitet/Lärarytbildningen, 2005)

¹³² Jenny Asp-Johansson, *Krisplaner i skolan* (Linköpings Universitet/Institutionen för utbildningsvetenskap, 2000)

¹³³ Alan Bryman, *Kvantitet och kvalitet i samhällsvetenskaplig forskning* (Lund: Studentlitteratur, 1997), 18

¹³⁴ Jan Hartman, *Vetenskapligt tänkande, från kunskapsteori till metodteori* (Lund: Studentlitteratur, 1998), 237

frågeställningar. Även om det bland forskarna finns olika åsikter om och synpunkter på de båda forskningssätten så finns det forskare som använder sig av båda sätten för att få en så heltäckande forskning som möjligt. ”Att man tar till kvantitativa metoder för insamling av information i studier som i huvudsak är kvalitativa beror delvis på forskningens bedömning att enbart kvalitativa metoder inte gör att undersökningen blir tillräckligt bred och djup.”¹³⁵ Vilken metod man än väljer för att samla in material till sitt arbete, finns det utrymme för personliga vinklingar. Verkligheten ser olika ut för oss alla och en viss tolkning kan göras även av till synes självklara svar. Man kan förutsätta att verkligheten är en social konstruktion, d.v.s. något som skapats och uppfattas av människor. ”Verkligheten” blir då naturligtvis beroende av vem som studerar den.¹³⁶ Utöver detta metodval bygger vårt arbete även på litteratur som handlar om barn och ungdomar i kris.

3.2 Urval till intervjuer

När man skall göra en urvalsundersökning liknande den vi gjort är det viktigt att urvalet görs på ett bra sätt. Det är t.ex. bra om urvalet är representativt för den totala populationen. ”Individerna i urvalet skall med andra ord vara så lika individerna i den totala populationen som möjligt.”¹³⁷ Av den anledningen försökte vi få en viss spridning av de lärare vi valde ut så det fanns representanter både från lägre och högre årskurser samt att vi försökte välja ut lärare som undervisade i olika ämnen. Vi försökte med andra ord få en spridning som liknar den totala skolpopulationen. Lärare som jobbat mer än fem år ansåg vi vara så pass trygga i sin yrkesroll att de skulle kunna spegla de erfarna lärare vi ville intervjua. Studenterna intervjuade vi för att kunna jämföra erfarenhetens betydelse när det gäller krishantering. Även bland studenterna kunde vi naturligtvis inte enbart intervjua t.ex. slöjdlärostudent, utan vi försökte så gott vi kunde hitta variationer även där.

Vid val av kunskapskällor är det tre saker som man i första hand måste tänka på. För det första måste kunskapskällan i princip kunna ge oss den information som vi är intresserade av. För det andra måste kunskapskällan rent praktiskt vara tillgänglig för oss, så att det blir möjligt att använda den för att få kunskap. För det tredje måste det vara etiskt tillåtet att använda sig av kunskapskällan på ett sådant sätt som behövs för att vi skall nå den efterfrågade kunskapen.¹³⁸

Samtliga intervjuade personer var kända av någon av oss sedan tidigare, vilket underlättade kontakten med dem. Det urval vi gjort kallas för bekvämlighetsurval och är som namnet antyder ett enkelt och bekvämt sätt att göra urval på. Vi valde lättillgängliga personer som samtidigt skulle passa in i den spridning vi beskrev tidigare.

Nackdelen med bekvämlighetsurval är den överhängande risken att urvalet inte blir representativt. Oavsett om man använder sig av sina vänner, arbetskamrater, eller bara tar okända inom räckhåll, så kan det vara så att de har många drag gemensamt, drag som inte återfinns i hela populationen.¹³⁹

¹³⁵ Jan Hartman, *Vetenskapligt tänkande, från kunskapsteori till metodteori* (Lund: Studentlitteratur, 1998), 166

¹³⁶ Lars Torsten Eriksson & Finn Wiedersheim-Paul, *Att utreda, forska och rapportera* (Malmö: Liber Ekonomi, 1997), 56

¹³⁷ Jan Hartman, *Vetenskapligt tänkande, från kunskapsteori till metodteori* (Lund: Studentlitteratur, 1998), 208

¹³⁸ *Ibid*, 251

¹³⁹ *Ibid*

3.3 Intervjupersoner

De personer som har ingått i vår undersökning är sex utbildade lärare med mer än fem års erfarenhet, verksamma på sex olika grundskolor f-9 i Västerbotten och sex lärarstudenter vid Umeå universitet som blir färdiga senarelärare strax efter årsskiftet 2006/07. Vår målsättning var att både män och kvinnor skulle få komma till tals och könsfördelningen har varit jämn i de båda grupperna. Samtliga intervjuer har skett under vecka 46 - 47 höstterminen 2006.

3.4 Beskrivning av genomförandet

Redan under vår sista vfu-period innan examensarbetet började vi att kontakta lärare som eventuellt skulle vilja ställa upp på att bli intervjuade om krishantering i skolan. På det viset skaffade vi de informanter vi behövde till vårt arbete. De studenter vi tänkte intervjuade sökte vi reda på från deltagarlistor på kurser som vi läst tidigare i utbildningen. Innan intervjuerna kontaktade vi samtliga informanter via telefon och föreslog vissa dagar som skulle kunna vara tänkbara, sedan fick de välja tid och plats för att det så lite som möjligt skulle störa deras egna arbeten. För att få så bra intervjuklimat som möjligt fick informanterna själva till stor del styra var och när intervjuerna skulle äga rum. Samtliga lärare intervjuades på sina respektive arbetsplatser och oftast efter skoldagens slut för att de inte skulle behöva känna sig stressade. Studenterna intervjuades dels i hemmen och dels på universitetet allt efter överenskommelser med dem om vad som passade bäst. Innan vi började med intervjuerna informerade vi om hur vi tänkte gå till väga och att vi tänkte spela in intervjun. Sedan gjorde vi så att en av oss ställde frågorna och den andra skötte om själva inspelningen. Vi ställde våra frågor och överlät till informanterna att utforma sina svar utan att styra dem så mycket, t.ex. med följdfrågor.

Intervjuaren måste behärska konsten att kunna ge sig själv i intervjupersonens våld, utan att glömma bort syftet med intervjun. Om det är viktigt för respondenten att i en viss situation få något sagt, är det bäst att låta honom säga det och sedan på något sätt avrunda eller göra en övergång till nästa tema. Det gäller även om man i stunden skulle tycka att det ligger lite utanför det man pratar om. Efteråt brukar det visa sig att detta trots allt var viktigt eller värdefullt, men på ett annat sätt än man tyckte då.¹⁴⁰

3.5 Bearbetning

Den bearbetning som följde efter det att vi spelat in våra intervjuer var ganska krävande. Första steget var att skriva ut intervjuerna så ordagrant det gick för att få ett överskådligt material att jobba med. Vissa delar plockade vi bort direkt efter överenskommelse med de intervjuade, det var mest material som var för personligt för att kunna användas. De svar som till slut fanns på papper var alltså det råmaterial som vi hade att jobba med.

Under redigeringsarbetet formar man sitt råmaterial så att det får en stramare och mer sammanhängande struktur, allt för att meningen eller budskapet ska bli tydligare. Man väljer ut, förstärker och klargör. Framför allt stryker man stora delar. Konsten att redigera består först och främst i att man klarar av att skära bort intressant och fascinerande material.¹⁴¹

¹⁴⁰ Jan Krag Jacobsen, *Intervju, konsten att lyssna och fråga* (Lund: Studentlitteratur, 1993), 133

¹⁴¹ *Ibid*, 198

Utifrån våra frågeställningar, presenterade under 1.1, plockade vi ut det material som svarade bäst på våra frågor, sedan följde en form av tolkningsarbete av texterna så att de skulle gå att använda i vårt arbete. Skriftspråk och talspråk skiljer sig åt en del och det var nödvändigt att skriva om det material som vi valde att ta med i vårt arbete. ”När man skriver ut en intervju, färdigställer man alltså något som den intervjuade inte har sagt, men som han skulle kunna ha sagt om han talat i skriftspråk och hela tiden hållit sig till saken.”¹⁴² Vi fick alltså skära och tolka ganska mycket i de tolv intervjuerna, men alla informanter har fått komma till tals i vår sammanställning i resultatdelen. ”Man kan mycket väl ta bort vissa saker och ändra på ordningsföljden, men däremot kan man inte lägga till eller ändra på något.”¹⁴³ Det finns en risk när man tolkar texter att man ändrar innebörden av ursprunget, men i vårt fall var det inga stora förändringar som krävdes för att slutföra resultatet. Vi valde till slut att varva våra egna tolkningar av svaren, med citat från intervjuerna. Parallellt med intervjuerna läste vi litteratur som berörde ämnet som vi undersökt. Det är en stor fördel att tidigt gå igenom litteratur som behandlar ämnet, eftersom litteraturen även kan ge vägledning för den egna undersökningen.¹⁴⁴ Utifrån litteraturen försökte vi sedan beskriva olika infallsvinklar om barns kriser och hur vuxna i skolan kan och bör agera. I analysen använde vi oss av de teoretiska kunskaper vi läst oss till i litteraturen för att bena ut resultaten vi fått i intervjuerna.

3.6 Etiska överväganden

”Det kan alltid uppstå etiska problem när det gäller redigering och publicering av en intervju. Om det inte finns några sådana problem, beror det sannolikt på att intervjun är innehållslös och tråkig.”¹⁴⁵ Vid en intervju som handlar om kriser och krishantering finns en stor risk att informanterna blir väldigt personliga när de berättar om sina egna erfarenheter. Därför var det viktigt för oss att tala om för informanterna innan intervjun genomfördes, att de fick vara helt anonyma i vår senare bearbetning av intervjuerna. Vi hade en tanke att skriva ut ålder och kön på informanterna, men vi märkte att det till viss del kunde ”avslöja” dem, så vår uppdelning blev tillslut två grupper: lärare och lärarstudenter. Vi funderade också på om inspelning av intervjuerna skulle göra att informanterna inte skulle ”våga” delge oss fullt ut av sina erfarenheter och åsikter. Men ingen av dem hade något emot att vi spelade in intervjuerna.

¹⁴² Jan Krag Jacobsen, *Intervju, konsten att lyssna och fråga* (Lund: Studentlitteratur, 1993), 198

¹⁴³ Ibid, 198

¹⁴⁴ Jan Hartman, *Vetenskapligt tänkande – från kunskapsteori till metodteori* (Lund: Studentlitteratur, 1998), 180

¹⁴⁵ Jan Krag Jacobsen, *Intervju, konsten att lyssna och fråga* (Lund: Studentlitteratur, 1993), 203

4. Resultat

Under den här rubriken sammanställer vi resultatet av våra intervjuer. Vi presenterar resultatet på våra fyra frågeställningar under två rubriker - lärarna och lärarstudenterna. Vi har också försökt att kategorisera resultatet på varje fråga dels utifrån de åsikter som framkom, d.v.s. det som de flesta tyckte, presenteras först o.s.v. I det fall där följdfrågor förekommer kategoriserar vi även utifrån dessa.

4.1 Vad kan vara kris för ett barn?

Lärarna

De flesta av lärarna nämnde först föräldrars skilsmässa som orsak till att barnen drabbas av kris. Det nämndes främst p.g.a. att det är så vanligt förekommande och att alla lärare som arbetat ett tag har erfarenheter av det. Några av lärarna tog upp det faktum att skilsmässor har en negativ påverkan på barnens studier och att det är extra jobbigt för barnen då olika regler praktiseras i de olika hemmen. En av lärarna menar att barns beteende, relaterade till föräldrars skilsmässa smyger sig på och inte alltid är helt uppenbara. Skilsmässa kan dessutom för barnen vara en kris som blir till ett problem på sikt, ja till och med efter några år. Många av lärarna påstod också att någon nära anhörigs död är en orsak till kris hos ett barn eftersom det då blir en stor omvälvande förändring i barnets liv. En av lärarna menade att det kanske inte behöver vara så drastiskt som att någon förälder dör utan att det kan räcka med att barnet drabbas av en förlust av någonting, t.ex. föräldranärvaro.

... när föräldrar skiljer sig - för en del barn kan det nästan vara som att förlora en förälder.¹⁴⁶

Att vara utanför och inte ha en kompis är också en form av kris för barnen enligt lärarna. Sen kan det för de yngre barnen också vara en kris det som för dem ligger närmast, t.ex. att man fick en snöboll på sig eller att man blev av med bollen, eller att man är den som frågar sist. Lärarna berättar också om alla dessa kriser som på något sätt hör till den ålder man är i och vad de kriserna kan innebära t.ex. att inte kunna sova p.g.a. rädsla för att mamma och pappa ska dö eller att det ska bli krig. En av lärarna ville sammanfatta alla de kriser som barn kan hamna i med att då barnet inte riktigt känner igen sig i situationen då är det liksom inte mätbart för dem utan allting gungar.

... då barnet hamnat i något som de aldrig varit med om förut – då blir det en kris för dem.¹⁴⁷

¹⁴⁶ Lärare 5, (13 november 2006)

¹⁴⁷ Lärare 6, (16 november 2006)

Lärarstudenterna

De flesta av lärarstudenternas första svar på vad de har för uppfattning om vad som är en kris för ett barn var föräldrarnas skilsmässa eller då barn på något sätt känner sig otrygga i hemmet. Vidare menade lärarstudenterna att det inte behöver vara en så stor sak som en skilsmässa som gör att ett barn eller en tonåring mår dåligt. Det kan vara en i omgivningens och framför allt vuxnas tycke liten sak som gör att ett barn hamnar i en personlig kris. Små saker som kan få stora konsekvenser. Ganska många tyckte också att det blir kris för ett barn när någon nära anhörig dör. Det kan vara en familjemedlem, far- och morföräldrar eller en kompis. Det kan vara någonting som förändrar livssituationen väldigt mycket som gör att barnet drabbas av en kris.

... jag menar att det kan finnas olika kriser i barns och ungdomars liv som kan vara jättestora för dem, men som man som vuxen inte ser som en kris.¹⁴⁸

En annan sak som de tog upp var det som kan förknippas med skolan: mobbning och utanförskap. Det kan, särskilt i tonåren, också vara det att barnet hamnar i någon form av kris p.g.a. att de söker sin identitet eller att barnet har en brist på vuxenkontakt. Vidare tog en upp de stora katastroferna t.ex. tsunamin och Estonia som inte händer så ofta men som i alla fall innebär en stor kris för dem som drabbas.

...men ävenledes brist på vuxenkontakt och hela den här bråttomtillvaron som många familjer har varje dag.¹⁴⁹

4.2 Tycker du att du har fått tillräckligt med kunskaper för att möta barn som drabbats av kris?

Om inte, vad tycker du att du saknar? Hur kan man nå dit?

Lärarna

Samtliga av de lärare vi intervjuat anser att de i sin utbildning inte fått någonting om krishantering. En av lärarna hade efterfrågat detta eftersom hon ansåg att det var en brist i utbildningen. En annan lärare berättade att detta inte ingått i utbildningen men att hon av eget intresse läst två kurser samtalsmetodik och därigenom lärt sig mycket om att bemöta både barn och föräldrar, vilket hon anser är svårt.

... jag kan nog inte påminna mig egentligen någonting i min utbildning som berörde krishantering.¹⁵⁰

Lärarna vill kunna mer om hur människor kan reagera i kris och sorg och hur man som lärare kan agera. Vidare vill lärarna lära sig mer om hur man kan vara till stöd för en krisdrabbad elev på ett neutralt sätt utifrån ett humanistiskt synsätt och inte färgas för mycket av sin

¹⁴⁸ Lärarstudent 1, (16 november 2006)

¹⁴⁹ Lärarstudent 6, (23 november 2006)

¹⁵⁰ Lärare 1, (14 november 2006)

personliga ideologi och sitt eget synsätt. Lärarna anser att bemötandet av elever och även föräldrar är svårt och saknas i utbildningen

...det är så oerhört mycket som man måste känna till och ha beredskap för på något vis.¹⁵¹

Lärarna önskar att man i utbildningen först får en föreläsning av en expert med utgångspunkt i hur människor reagerar i kris och sorg och sedan får möjlighet att jobba med rollspel där man tilldelas roller för att kunna sätta sig in olika situationer. Med utgångspunkt från föreläsningarna kan man diskutera i seminarieform om hur man bemöter, samtalar med människor och lär sig lyssna på människor i kris. De är ganska överens om att man på något sätt måste jobba med det och inte bara få information via föreläsningar. Vidare att man i anslutning till praktikperioder i utbildningen tagit reda på, studerat, jämfört och byggt upp en egen beredskap. En av lärarna tycker att man borde etablera en samverkan mellan lärare och lärarstudenter då det gäller dessa frågor där de kan träffas regelbundet och utbyta kunskaper och erfarenheter. Då kan läraren se det som fortbildning och studenterna som utbildning. Samtliga tycker att det i någon form måste ingå i utbildningen.

...alltså erfarenheten är ju jätte viktig, att man samlar på sig eller att man tillägnar sig. Erfarenhet kan man inte samla utan det är sånt som sker och händer och man tar till sig det.¹⁵²

Studenterna

Lärarstudenterna är ganska överens om att de inte fått tillräckligt med utbildning då det gäller krishantering, att det knappast tagits upp på utbildningen. En av studenterna berättade att han lärt sig lite om det på en valbar kurs. Vidare menar en annan student att man i hans ögon tydligt valt bort detta i utbildningen. Lärarutbildningen har snuddat vid ämnet som är stort och svårt menar en tredje. Ytterligare en tycker att det verkar som att det glömts bort.

...NEJ! Bestämt nej! Nä alltså ser jag tillbaka så har vi gått i fyra och ett halvt år och jag kommer knappt ihåg att vi har jobbat med det.¹⁵³

Lärarstudenterna hade lite svårt att precisera vad de egentligen saknar men en av dem saknar träning i hur man ska närma sig och prata med en person som drabbats av kris, att få öva samtalsmetodik. En annan hade gärna på något sätt velat få en djupare insyn i hur man som lärare agerar vid krissituationer och ytterligare en student ville komma ämnet närmare rent fysiskt, han ville få mer praktisk övning i ämnet.

...det finns ju inget som helst fokus på elever och elevers problem. Det är viktigare att kunna skriva en innehållsförteckning korrekt, det känns faktiskt så, än att kunna möta ett barn! Det är ju inte därför jag gått i fyra och ett halvt år. Det känns långt ifrån verkligheten på nåt sätt, långt ifrån det man möter varje dag i skolan.¹⁵⁴

¹⁵¹ Lärare 3, (16 november 2006)

¹⁵² Lärare 4, (17 november 2006)

¹⁵³ Lärarstudent 4, (14 november 2006)

¹⁵⁴ Lärarstudent 5, (14 november 2006)

Lärarstudenterna var ganska eniga om att man på utbildningen skulle ta upp detta på ett praktiskt och mer handgripligt sätt. De har gett lite olika förslag men många tycker att rollspel eller casescenario borde vara ett verktyg som passar bra för att lära sig något om detta och att man måste öva på olika situationer även om det känns konstlat. Det framkom också förslag på samarbete med andra program, t.ex. socionomprogrammet för att få lite mer kött på benen samt mera litteratur och lästips. En av studenterna menar att det finns så mycket om detta att ta upp så att det borde ägnas tio poäng eller varför inte använda någon verksamhetsförlagd utbildning till att tänka i de här banorna menar en annan.

*Lite mer praktiskt, workshop av något slag, mer handgripligt sätt att öva samtalsmetodik, casescenario... nåt sånt, mer praktiskt än bara teoretiskt tycker jag!*¹⁵⁵

4.3 Hur märker man på ett barn att det drabbats av en kris?

Lärarna

Lärarna svarar att barnen oftast skickar ut signaler som måste tolkas av de vuxna. Det kan vara signaler som är svaga och svåra att tolka t.ex. att de blir inbundna eller tvärt om att de pockar på uppmärksamhet, barnet förändrar sitt sätt att vara. Det kan också vara ett förändrat kroppsspråk menar en av lärarna, hur barnet rör på sig, hur det är och om barn som varit livliga, plötsligt blir stillsamma eller tvärt om. Vidare tycker en av lärarna att barn som vill dölja sina känslor ofta är väldigt duktiga på det, så det är inte alltid lätt att upptäcka ett barn i kris. Lärarna menar vidare att de skulle reagera på om en person verkar må dåligt eller vara ledsen eller bete sig väldigt annorlunda.

*En utomstående kan tycka: vilken fantastisk elev du har som bara sitter och läser, men jag gråter i mitt inre för jag vet att det här är inte hon. Hon är i en djup kris och många säger om skilsmässor att det är lyckade skilsmässor och så där, men jag ser det tydligt på barnen, det är inte alla gånger jag vet det ens men jag ser på barnen att det är ju något.*¹⁵⁶

En av lärarna menar att om han inte får information i förväg så ser han om eleven har någon form av kris ifall det är en större förändring på skolresultaten. Vidare säger han att om någon börjar råka ut för saker och ting, när det börjar bli lite trubbel som läraren måste kolla upp, då först märker han det och skolan reagerar. Lärarna säger att det är svårt då föräldrarna inte informerar, men att de för det mesta får information av föräldrarna då det är något som hänt. Det kan också vara så att läraren får reda på det via något rykte som givetvis måste kollas upp, säger en annan av lärarna. Ytterligare en tycker att man oftast ser om barnet har svårt med koncentrationen eller svårt med relationer. En av lärarna menar att det kan vara svårt, om man inte känner till elevens bakgrund, att veta ifall eleven mår dåligt på grund av något som ligger långt tillbaka i tiden.

¹⁵⁵ Lärarstudent 3, (16 november 2006)

¹⁵⁶ Lärare 6, (16 november 2006)

Det man märker på barn, det är ju om det blir en stor förändring, alltså nu tänker jag mig att ingen berättat något. Då märker man ju om eleven förändrar sitt beteende. Ofta när man märker det, det är ju när det dippar.¹⁵⁷

Lärarstudenterna

En av studenterna har ingen egen erfarenhet men hoppas att hon ska kunna upptäcka elevers kriser för att kunna göra något åt det. Hon menar vidare att hon tror att det är svårt att upptäcka och drar sig till minnes hur hon själv agerade som elev i kris med att inte vilja visa det för någon. Hon höll det för sig själv och försökte vara som hon alltid var utåt. När det gäller mobbning så hoppas han att han upptäcker det själv för att då kunna göra någonting åt det säger en annan av studenterna. Vidare att han hoppas att familjen meddelar vid kriser relaterade till hem och familj så att han kan vara förberedd.

Jag har egentligen ingen aning men jag kanske skulle tro att jag märker det på ett förändrat beteende... och hur vet jag inte... kanske att man kan gå till ytterligheter åt båda håll. Blir väldigt känslig eller väldigt arg eller väldigt tyst men jag vet inte om det är en förutfattad mening att man ser en sådan förändring i ett glatt barns beteende eller ett buttert barns beteende.¹⁵⁸

Lärarstudenterna tycker att en kris kan ta sig otroligt många olika uttryck. Barnen kan braka ihop totalt, de kan bli utåtagerande, de kan försvinna helt i sig själv och allt däremellan menar en av studenterna. Vidare säger en annan att barnet förändrar sitt beteende, glad blir dyster, men att det inte är helt säkert att problemet behöver synas eftersom barnet försöker upprätthålla fasaden. En student säger att det är viktigt att ha lärt känna eleven och att man då lättare ser och kanske lättare kan få eleven att öppna sig för en eftersom man skapat ett ömsesidigt förtroende. Kontakten med elever och att man visar elever respekt innebär att de törs öppna sig och vet att de kan lita på en, fortsätter studenten.

Är det någon som far illa hemma, då är det ju mycket svårare, det är ju så mycket skam i det hela att man inte kanske vill prata om det, man inte vill säga någonting, man tror att det ska bli värre. Då är det ju genast mycket svårare att se.¹⁵⁹

4.4 Om ett barn drabbats av kris, vilket bemötande bör man ge barnet? Känner du dig beredd? Motivera!

Lärarna

Lärarna menar att det borde ske med någon form av medkännande, att kunna läsa av hur en person mår och våga visa att man har tid att lyssna och att man önskar att förstå men att man

¹⁵⁷ Lärare 2, (14 november 2006)

¹⁵⁸ Lärarstudent 3, (16 november 2006)

¹⁵⁹ Lärarstudent 2, (23 november 2006)

inte kan förstå situationen fullt ut. Vidare att man ska vara inkännande och att man ska visa att man tycker om dem, att elever får möjlighet att prata om de känslor de har. Det är det absolut viktigaste. En lärare berättade om en flicka vars mor var svårt sjuk en längre tid och då mamman dog bad läraren henne att berätta detta för hela sin klass. Hon vågade gråta och visa sina känslor för kamraterna och blev styrkt av den medkänsla hon fick av sina kamrater i sitt sorgearbete.

Man måste våga vara närvarande och våga lyssna på barnet.¹⁶⁰

Lärarna tycker också att man ska hålla sig lugn och vara trygg. Barnen behöver tryggheten. Läraren ska inte heller tappa hakan och förvånas alltför lätt. Vidare att man på ett ärligt och uppriktigt sätt bryr sig om barnet, att det är en äkta känsla och att man inte bara bryr sig för att det är ens jobb. Lärarna säger också att det alltid är svårt att möta barn i kris men att de i de situationerna inte försökt göra något speciellt av det. De tror att barnet kan behöva en omgivning som fungerar lite som vanligt då allting runt omkring är kaos och att man ändå måste ta tid för barnet här och nu då behovet finns.

...skolan ska representera "lunken", tryggheten att här är allt som vanligt.¹⁶¹

Några av lärarna tycker att de är beredda och det beror på olika saker. En har stor egen erfarenhet av krishantering då han på sitt förra arbete var med om att barn och lärare dog, totalt sex stycken under sex år. Det har gett honom den erfarenheten som gör att han känner sig beredd. Vidare berättar en annan av lärarna att hon tycker att hon känner sig beredd och att hon inte är rädd eller orolig för det. Man kan alltid vara bättre förberedd om man har mera kunskaper, säger en annan men säger att hon aldrig känt någon direkt oro eller ångest för det. Flera av lärarna ville svara både ja och nej, dels för att de tror att man aldrig kan vara riktigt förberedd på en kris eftersom det är ett tillstånd som man inte riktigt kan förbereda sig på. En tycker att han känner sig ganska trygg i sin yrkesroll och med de kollegor han arbetar med, han vet vart han kan vända sig för att få hjälp och på grund av det känner han sig ganska förberedd. Han tycker att det likafullt är svårt att möta någon i kris. Man kan inte veta om man är beredd eftersom det beror på situationen art, menar en annan.

Jag är inte beredd alla gånger tror jag... men det är väl så att när man hamnar i det så får man styrka, man liksom glömmer allt annat!¹⁶²

Lärarstudenterna

Lärarstudenterna menar att man ska ha en förmåga att kunna lyssna, att kunna se barnet och att låta den personen, om vilja finns, få berätta och att man då lyssnar och stöttar. Vidare säger de att man ska vara en medmänniska helt enkelt och vänta in den som har en kris, se om barnet vill berätta och inte tvinga sig på. Dessutom är det viktigt att vara empatisk och ta barnen på allvar som en individ och inte se dem som en belastning, enligt studenterna. De tycker också att man ska vara där och vara lyhörd för barnets behov. De menar att det handlar om att få ett förtroende och främst bevara förtroendet, visa lugn och låta det få vara tyst vid

¹⁶⁰ Lärare 4, (17 november 2006)

¹⁶¹ Lärare 3, (16 november 2006)

¹⁶² Lärare 6, (16 november 2006)

mötet också. Dessutom att vänta och låta barnet få fundera och att även själv ha en nyfikenhet och vilja att förstå, berättar de vidare.

Man måste vara trygg och kunna förmedla det till barnet.¹⁶³

Lärarstudenterna tycker också att barnen ska känna att de kan komma och prata om vad som helst utan att det förs vidare, att man visar respekt för barnen så att de törs öppna sig och att de vet att de kan lita på en. En av studenterna tycker att man som lärare inte ska känna kravet att man ska lösa ett barns problem utan att man kan delta och försöka ge andra infallsvinklar. Vidare berättar en av studenterna om en lärare som hade sagt till honom att man aldrig kan ta över ett barns lidande utan man kan bara dela det under en period. En annan av studenterna menar att det är bättre att gräva lite för mycket, en gång extra än att låta det passera.

...det krävs nog en hel del rutin också att faktiskt möta barn i kris.¹⁶⁴

En av studenterna säger att han är beredd att möta ett barn i kris och att han anser att det är en del av vardagen och utmaningen. Han menar att det inte är lätt men att han som vuxen ändå måste ta sitt ansvar. En annan av dem säger att hon tror att hon personligen är beredd att möta barn i kris, mera p.g.a. de erfarenheter hon bär på än den lärarutbildning hon fått. En tredje känner sig beredd så tillvida att han inte är främmande för frågan. Han menar vidare att han inte är orolig för att möta barn i kris men att han skulle kunna vara orolig p.g.a. brist på kunskap. Ytterligare en av studenterna var lite tveksam och sa att han inte känner sig beredd att möta barn i kris men att han tror att hans ålder gör att han har ett litet försprång. Han tror att han har lättare för att möta ett barn i kris p.g.a. att han levt längre och varit med om mer. Ett par av studenterna tycker inte att de känner sig beredda att möta barn i kris eftersom de inte riktigt vet hur de ska bete sig och hur de ska närma sig. Vidare säger en av dem att hon inte känner sig beredd i yrkesrollen eftersom det ingår ett helt annat ansvar där än för henne som privatperson. Hon tycker att läraren på något sätt måste agera aktivt. En annan tror inte att hon är beredd men säger att det beror på om det är någonting med barnet och den kris barnet hamnat i som hon kan relatera till. Hon vill dessutom inte klampa in även om personen i fråga vill ha något sorts stöd.

Jag känner mig inte beredd, i alla fall inte i yrkesrollen. Personligen är en annan sak, man har inte samma ansvar, i lärarrollen måste man göra allting aktivt, komma med åtgärdsplan, stödplan och allting.¹⁶⁵

¹⁶³ Lärarstudent 3, (16 november 2006)

¹⁶⁴ Lärarstudent 5, (14 november 2006)

¹⁶⁵ Lärarstudent 3, (16 november 2006)

5. Analys

5.1 Resultatanalys

I vår resultatanalys kommer vi att försöka bena ut resultatet mot de teorier vi skrivit om. Vi har delat in resultatanalysen i fyra olika kategorier som härrör sig från de frågor som presenterades inledningsvis i arbetet. Vi kommer under varje kategori att jämföra lärarnas och lärarstudenternas uppfattningar samt analysera deras uppfattningar mot vad som kommit fram i vår litteraturgenomgång.

5.1.1 Uppfattningar vad som är kris för ett barn.

Kris för ett barn kan vara många saker, det är någonting som bekräftas både i litteraturen och av de informanter som vi använt oss av i undersökningen. Den kris som påverkar barnen mest är föräldrarnas skilsmässa enligt vårt resultat. Detta är något som både lärare och lärarstudenter instämmer i. Enligt Fahrman¹⁶⁶ får vi bekräftat att väldigt många barn varje år berörs av skilsmässa, men att det inte alltid behöver vara skilsmässan i sig som berör barnet mest utan omständigheterna runt omkring. Innan föräldrarna bestämmer sig för att skiljas har relationen ofta varit slitsam ett tag och själva skilsmässan kan i många fall vara en vändpunkt till någonting bättre. Barnen kan också slitits mellan föräldrarnas olika viljor och tvingas göra obekväma val. Olika regler i de nya familjekonstellationerna gör att barnen mår dåligt och håller sin kris för sig själv eftersom de inte vill tynga sina föräldrar med mera problem. Detta bekräftas också av de lärare vi intervjuat som menar att det blir extra jobbigt för barnen då olika regler praktiseras i de olika hemmen. En förutsättning för att barnen ska må bra är att kommunikationen mellan föräldrarna fungerar på ett tillfredställande sätt. I de allra flesta fall hittar föräldrarna en fungerande lösning efter en tid.¹⁶⁷

Resultatet visar att förlust av någon nära anhörig också är en orsak till kris för ett barn. Lärarna menar att det inte är lika vanligt som skilsmässa, men ett dödfall hos någon nära anhörig blir en stor omvälvande förändring i barnens liv. Detta är någonting som också får stöd i litteraturen¹⁶⁸ där statistiken visar att fler barn berörs av skilsmässa än av nära anhörigs död. Barn i olika åldrar upplever och förstår döden på olika sätt, vilket innebär att krisen kan te sig på olika sätt beroende på barnets ålder.¹⁶⁹ Barn som drabbats av sorg har ett behov av att känna trygghet i sin omgivning.¹⁷⁰ Även lärarna påpekar detta och menar att barnen behöver känna tryggheten att på skolan är allt som vanligt. Att förlora någon behöver inte nödvändigtvis vara att någon dör, det kan också handla om att en kompis flyttar till en annan stad eller att en förälder inte finns närvarande i barnens liv. Då barnen är med om något som de inte varit med om förut blir det en kris för barnen visar resultatet. Barn i alla åldrar har ett behov av att kunna förutsäga sin tillvaro eftersom oro och ovisshet kan skada barnet enligt litteraturen.¹⁷¹

Resultatet pekar också på mobbning och utanförskap som en krisfaktor för barn och ungdomar. Den mobbade mår väldigt dåligt av oron över att behöva drabbas igen och

¹⁶⁶ Monica Fahrman, *Barn i kris* (Lund: Studentlitteratur, 1993)

¹⁶⁷ Ibid

¹⁶⁸ Per Böge & Jes Dige, *Möta barn i sorg* (Stockholm: Sveriges utbildningsradio AB, 2006), 105

¹⁶⁹ Johan Cullberg, *Kris och utveckling* (Stockholm: Natur och Kultur, 2006)

¹⁷⁰ Gurli Fyhr, *Hur man möter människor i sorg* (Stockholm: Natur och kultur, 2003)

¹⁷¹ Monica Fahrman, *Barn i kris* (Lund: Studentlitteratur, 1993)

Fahrman menar att mobbning i skolan kan bli till en kris senare i livet.¹⁷² För de mindre barnen kan krisen bestå i det som ligger dem väldigt nära t.ex. att man fick en snöboll på sig eller att man inte får vara med den man vill på rasterna.

Intervjuresultatet visar att både lärare och lärarstudenter är ganska överens med litteraturen om vad som är en kris för ett barn. På just den här frågan har erfarenheten ingen påverkan på resultatet.

5.1.2 Kunskaper om krishantering.

Enligt resultatet är det en genomgående uppfattning bland informanterna att det saknas utbildning om krishantering i lärarutbildningen. Detta är något som både lärarstudenter och lärare i alla åldrar är överens om. Det finns en vilja hos samtliga informanter att kunna mer om hur människor reagerar i krissituationer och hur man som pedagog ska reagera. Erfarenheten gör att lärarna tycker sig ha den kunskap som krävs i krissituationer, medan lärarstudenterna ställer sig tveksamma till att ha tillräckligt med kunskap. Studenterna påtalar att bristen av utbildning i krishantering är påtaglig och att det endast förekommit enstaka föreläsningar som berört ämnet. Litteraturen tar upp samma problematik och menar att många lärare varken vet vad eller hur de ska göra för att hantera situationer där elever drabbas av kris eftersom bristen på utbildning inom krishantering är påtaglig i pedagogiska utbildningar.¹⁷³ Av lärarna förväntas att de ska ta ett ansvar i krissituationer, det menar två av lärarstudenterna att de inte känner sig beredda att göra i sin nya yrkesroll.

Hur kan man göra för att öka kunskapen? Båda informantgrupperna vill kunna mer, men lärarstudenterna kan inte riktigt precisera vad de saknar. Det framkommer dock i resultatet att flera av informanterna vill lära sig mer om bemötandet och hur man samtalar med en krisdrabbad person. Flera förslag framkom hur man på ett bra sätt kan tillgodogöra sig kunskaper i krishantering. Praktisk inläring i form av rollspel eller liknande var förslag som kom fram i vårt resultat både bland lärare och studenter. En av lärarna har av eget intresse läst flera kurser i samtalsmetodik vilket hon värdesätter mycket när hon möter barn i kris. Lars H Gustavsson menar att samtalet med drabbade människor är svårt för att det krävs mod att närma sig människor som drabbats av kris.¹⁷⁴ Han menar också att det är viktigt att inte krångla till samtalen, barn i kris behöver tydliga besked. De medmänskliga kvaliteterna är viktigare än kunskapen.

Lärarutbildningen har för få utbildningstillfällen om krishantering enligt samtliga informanter. Behovet och viljan att få större kunskap är däremot stort hos båda informantgrupperna. Det vi kan påvisa i resultatet är att lärarna, i större utsträckning än lärarstudenterna har erfarenhet som gett dem kunskap och mod att möta barn i kris.

5.1.3 Att uppmärksamma ett barn som är i kris.

Resultatet visar att barn som drabbats av kris kan vara svåra att upptäcka, de skickar ut signaler som vi vuxna måste tolka. Signalerna kan vara svaga och svåra att tolka men ofta

¹⁷² Monica Fahrman, *Barn i kris* (Lund: Studentlitteratur, 1993)

¹⁷³ Per Böge & Jes Dige, *Möta barn i sorg* (Stockholm: Sveriges utbildningsradio AB, 2006), 106

¹⁷⁴ Lars H Gustavsson m.fl., *När det värsta händer – om krishantering i förskola och skola* (Stockholm: Myndigheten för skolutveckling, 2006), 21

förändrar barnet sitt sätt att vara på ett märkbart sätt. Resultatet i båda informantgrupperna visar samtidigt att barn inte alltid vill visa att de mår dåligt vilket gör att vuxna får svårt att tolka om barnet bara har en dålig dag eller om det hänt något allvarligare. Lärarna säger att de har lättare för att reagera om förändringen hos barnet är påtaglig, att de ser att barnet mår dåligt eller betar sig annorlunda men att det då kan vara så att det gått så långt att barnet ”dippar”. Ofta ser de om barnen får problem med koncentrationen eller med relationer. Det kan också vara så att läraren inte märker något förrän det gått så långt att eleven får markanta problem på skolan och hamnar i trubbel. Elevens bakgrund är också något som påtalas i resultatet. Det kan vara saker som hänt långt tillbaka i tiden som gör att elever mår dåligt. Barn har ett behov av att känna trygghet för att våga öppna sig och berätta hur de mår. Relationen har en stor betydelse för att dialogen ska bli så bra som möjligt.¹⁷⁵ Att känna till ett barns bakgrund är viktigt för att lättare kunna se och förstå om ett barn mår dåligt.

Lärarstudenterna menar att förtroendet mellan lärare och elev är viktigt för att eleverna ska våga visa hur de känner, och för att man som lärare lättare ska upptäcka hur eleven mår. Om något barn far illa i sitt hem kan skamkänslor hos barnet göra att de inte alls vill prata om det av rädsla för att det ska bli värre. Gudrun Brun skriver¹⁷⁶ att det är vanligt att lärare upptäcker problem innan de fått det bekräftat av föräldrar och att det märks på barnen att de betar sig annorlunda. Barnen kan vara olyckliga, få ökat kontaktbehov, spela pajas, vara ängslig, ledsen eller aggressiv. Detta bekräftas också av de olika krisfaser som vi beskrivit i litteraturgenomgången.¹⁷⁷ I chockfasen kan den drabbade till ytan verka välordnad, men under ytan är allt kaos. I reaktionsfasen kan vi se de kännetecken som även lärarna uppmärksammade, att barnen förändrar sitt beteende och blir mer sårbara.

Lärarna säger att barn som drabbats av kris är svåra att uppmärksamma i tid. Vissa barn vill inte bli uppmärksammade utan gör allt för att hålla sin kris för sig själv menar lärarstudenterna. Andra barn blir utåtagerande, får svårt med koncentrationen och svårt med relationer säger lärarna. På den här frågan kan vi se en skillnad vad gäller erfarenhet. Resultatet antyder en viss osäkerhet hos lärarstudenterna då det gäller att upptäcka barn som drabbats av kris. Detta bottnar sig i att de inte har lärt känna eleverna på samma sätt som de erfarna lärarna har gjort. Lärarna har med åren lärt sig att tolka barnens olika signaler vilket även lärarstudenterna hoppas kunna göra i framtiden.

5.1.4 Att möta eller bemöta ett barn som är i kris.

När man möter ett barn som drabbats av kris måste man våga vara närvarande och våga lyssna på barnet, menar flera av både lärarna och lärarstudenterna i vårt resultat. Vidare måste man visa att man har tid att lyssna och låta den personen, om den vill, få berätta och att man då lyssnar och stöttar. Även i litteraturgenomgången finner vi liknande åsikter.¹⁷⁸ Ett barn i kris är beroende av att någon vuxen ser det och kan förmedla till barnet: ”Jag finns här om du behöver mig.” Lärarna tycker att det är viktigt att barnen kan känna sig trygga och menar att man ska försöka agera lugnt och sansat och på så sätt förmedla den tryggheten till den eller de drabbade. Lärarstudenterna uttrycker det på ungefär samma sätt och menar att man själva

¹⁷⁵ Olga Dysthe, *Dialog, samspel och lärande* (Lund: Studentlitteratur, 2003), 98

¹⁷⁶ Gudrun Brun, *Barn och skilsmässa* (Köpenhamn: Nordisk Forlag A.S., 1974), 40

¹⁷⁷ Mariann Andersson & Kristina Ingemarsson, *Kris och katastrof – en handbok för skolan* (Stockholm: Liber Utbildning AB, 1994), 56

¹⁷⁸ Monica Fahrman, *Barn i kris* (Lund: Studentlitteratur, 1993), 43

måste vara trygga och kunna förmedla det till barnet. I Läroplanen står det att skolan skall sträva efter att varje elev skall känna trygghet¹⁷⁹, och i litteraturgenomgången ser vi också att tryggheten är viktig att förmedla, särskilt när ett barn drabbats av sorg eller en krissituation. Då förlorar barnen den inre tryggheten som de har och den måste ersättas med en yttre trygghet under tiden som den uppkomna situationen bearbetas.¹⁸⁰ Enligt lärarna kan skolan förmedla en viss trygghet hos ett drabbat barn, genom att visa att här är allt som vanligt när allting annat runt omkring är kaos.

Vi kan se en viss skillnad mellan lärarna och lärarstudenterna när det gäller frågan om de är beredda att möta ett barn som är i kris. Lärarna känner sig mer beredda att möta dessa barn än lärarstudenterna som känner sig mer tveksamma. Vi kan se att erfarenheten hos lärare spelar en viktig roll i denna fråga. Flera av lärarna har varit med om olyckshändelser och dödsfall som drabbat elever på ett eller annat sätt och vet vad det kan innebära. Lärarnas erfarenhet ger dem den kunskap som lärarstudenterna saknar. Vår litteraturgenomgång visar att man inte ska krångla till det för mycket.¹⁸¹ Att man inte ska göra det svårare än det är. Att det inte behövs någon svår samtalsmetodik för att samtala med en person i kris. Att man ska vara en medmänniska helt enkelt och var beredd på att lyssna, skriver Lars H Gustavsson som är barnläkare och författare med fokus på barn och ungdomars villkor.

*Ta av dig uniformen, lägg undan krisplanerna, öppna hjärta och händer, var dig själv och se människan.*¹⁸²

Barn som drabbats av kris bemöts bäst med trygghet. Att skapa en trygg atmosfär runt den eller de drabbade är både lärarna och lärarstudenterna överens om. Erfarenheten har stor betydelse eftersom lärarna varit med om det förut. Även om de vet att en kris ter sig olika från gång till gång så ser läraren ändå situationen som hanterbar. Studenterna känner sig inte beredda att möta barn i kris eftersom de inte känner sig trygga i yrkesrollen. Trots att Lars H Gustavsson menar att man inte ska krångla till mötet med barn i kris så finns det ändå en osäkerhet hos lärarstudenter p.g.a. brist på erfarenhet.

5.2 Diskussion

I vår metoddiskussion förklarar vi hur och varför den metod vi använde oss av kändes rätt för oss. I vår resultatdiskussion kommer vi att med våra egna ord resonera oss fram till det som känns viktigt i vårt arbete. Vi ska försöka att diskutera, utifrån vår situation som blivande lärare, hur vi uppfattar vårt resultat och det faktum att vi ska vara redo att möta barn i kris.

5.2.1 Metoddiskussion

Genom den kvalitativa intervjumetod vi använt oss av tycker vi att vi fått en ganska god bild av det vi avsett att undersöka. Eftersom vi var ute efter personliga åsikter från både erfarna lärare och lärarstudenter valde vi denna metod. En förutsättning för att vi skulle kunna genomföra en kvalitativ intervjustudie var att använda oss av lärare och studenter som vi

¹⁷⁹ Skolverket, *Lpo 94* (Stockholm: [www dokument] <http://www.skolverket.se/publikationer?id=1069> [2006-12-27]), 9

¹⁸⁰ Gurli Fyhr, *Hur man möter människor i sorg* (Stockholm: Natur och kultur, 2003)

¹⁸¹ Lars H Gustavsson m.fl., *När det värsta händer – om krishantering i förskola och skola* (Stockholm: Myndigheten för skolutveckling)

¹⁸² *Ibid*, 19

personligen kände till sedan tidigare. De flesta av lärarna hade vi fått kontakt med under våra VFU-perioder, men några var bekanta som vi kände till på annat sätt. Samtliga studenter hade vi någon gång under utbildningen läst någon kurs tillsammans med, så det var relativt enkelt att få informanterna att ställa upp på vår intervjustudie. Detta bekvämlighetsurval gjorde att vi sparade mycket tid i inledningen av vårt arbete, vilket var nödvändigt eftersom vi hade en begränsad tid till förfogande. Fördelen med ett bekvämlighetsurval för vår del var att det sparade både tid och pengar för vårt begränsade arbete. Hade vi haft obegränsat med tid och pengar skulle vi kanske ha intervjuat personer från andra delar av landet också för att få en ännu vidare bild av det vi vill undersöka. En nackdel med ett bekvämlighetsurval kan vara ”för givet taganden” när man intervjuar människor som man känner väl. Vissa svar kanske blir outtalade därför att man förväntas förstå vad informanten menar. På så vis finns det en risk att det lämnas en del osäker tolkning av svaren till oss som intervjuare.

Våra informanter, åtminstone bland lärarna, var spridda på olika skolor och dessutom i två kommuner. Eventuella gemensamma drag som kan uppträda om alla arbetat på samma skola minimerades på så vis. Under själva intervjuerna styrde vi informanterna så lite som möjligt för att vi inte skulle påverka deras svar. På det sättet fick vi som vi upplever det, väldigt personliga svar. Ibland liknade svaren varandra men alla informanter hade saker som de var ensamma om att delge oss. Vi funderade om det faktum att vi spelade in intervjuerna kunde påverka informanternas svar, men vi tycker att de var väldigt öppna under intervjuerna och tror inte att inspelningarna spelade någon negativ roll. Det framkom dock saker under intervjuerna som informanterna bad oss att inte ta med, vilket vi respekterade. Vi tror inte att vi hade kunnat få fram denna information genom kvantitativa metoder som är mer intressant att använda sig av om man vill få fram statistik om ämnet man undersöker.

5.2.2 Resultatdiskussion

Vad är en egentligen kris för ett barn? En kris kan naturligtvis vara något som är stort och tydligt, men det kan också vara mindre händelser som kan få stora konsekvenser för ett barn. I intervjuerna med våra informanter kommer det fram många åsikter om vad som kan vara en kris hos ett barn. Skilsmässa var lite oväntat det vanligaste svaret från dem. Själva hade vi kanske i första hand tänkt på dödsfall inom familjen, svåra olyckor eller sjukdomar som drabbar någon i barnens närhet. Men ju mer vi jobbat med vårt arbete så har vi förstått att en skilsmässa kan vara mycket traumatisk för ett barn. Även om man ibland hör om lyckade skilsmässor som är positiva för barnens del, så finns det alltid saker som är jobbiga för barnen i en skilsmässa. Barnen slipper kanske föräldrarnas bråk med varandra, men det medför ofta andra saker som blir jobbiga för barnen att hantera. Barnen behöver båda sina föräldrar, men de slits många gånger mellan föräldrarnas oförmåga att komma överens. Barn som tvingas ta ställning för eller emot en förälder mår inte bra, det brukar bli tydligt när föräldrarna är i en vårdnadstvist. Ett barn ska ha rätt och ges möjlighet att älska båda sina föräldrar lika mycket även om inte föräldrarna kommer överens. Det är idag vanligt att barn har två olika hem som de pendlar mellan och ofta har mamman och pappan hittat nya partners som de lever med. Det innebär ibland också att barnen får nya syskon som de ska komma överens med och nya regler vilket kan vara svårt. Mamman kanske flyttar in hos en ny man i hans hus där hans barn redan är hemmastadda och har egna rum. Barnen ska då försöka anpassa sig i ett nytt hem, i en ny familj vilket kan vara problematiskt. Skilsmässor är vanligt idag och självklart finns det inget som säger att alla barn hamnar i en kris när deras föräldrar inte kan leva ihop längre, men det är en vanlig orsak till att barn mår dåligt så läraren bör vara observant på elever där föräldrarna ligger i skilsmässa.

Upplevelsen av att förlora en nära anhörig kan skilja mycket hos barn. Dels beroende på barnets ålder men även beroende på om och hur barnet tillåts att sörja. Vi har förstått att det är viktigt att barn får möjlighet att bearbeta sin egen sorg om de förlorar en anhörig. Det fick vi bekräftat av mannen vi berättade om i inledningen. Det var vanligare förr att man försökte skydda barnen från sorgen genom att inte prata om det som hänt, utan man försökte leva vidare som att ingenting hade hänt. Barn som inte får möjlighet att bearbeta sin sorg kan senare i livet drabbas av bakslag då de "återupplever" det som hände för många år sedan. Det är alltid svårt att gradera kriser eftersom de kan upplevas så olika. Att förlora sin farmor kan för ett barn vara som att förlora en av sina föräldrar, medan det inte är lika traumatiskt för ett annat, det beror mycket på vilket förhållande de haft till henne medan hon levde. Även till synes små saker kan för ett barn bli kriser i deras liv, att få en snöboll kastad på sig på rasten kan få världen att rasa samman, eller att ens bästa kompis flyttar till något annat ställe, det i sig kan ju också vara kriser för barn. Identitetssökande och tonårsproblem i största allmänhet kan också medföra jobbiga krisliknande perioder för ungdomar. Mycket av det vi här beskriver kanske inte rent definitionsmässigt kan kallas för kriser om man ser på hur ett krisförlopp ser ut. En elev som fått en snöboll kastad på sig går förmodligen inte igenom alla krisens faser som vi beskrivit, men det kan ändå få konsekvenser som läraren måste reda ut eftersom eleven mår dåligt.

Redan i inledningen tog vi upp de brister som vi tycker är påtagliga i utbildningen när det gäller krishantering. Vi fick endast en föreläsning och ifall vi ville lära oss mer måste vi hitta rätt valbar kurs. Att barn mår dåligt av olika anledningar har vi redan tagit upp och att det är en återkommande och ganska stor del av lärarens yrkesgärning har vi kommit fram till. Varför ges inte denna problematik större plats i utbildningen? Varför är inte fokus ställt på elever och elevers problem i åtminstone en obligatorisk kurs? Fokus på lärarutbildningen har i stället gått mer och mer mot forskning och akademisk noggrannhet i olika skrivprocesser. Som om det skulle vara det enda läraren har användning av i sin yrkesroll! Läraren vill kunna möta och bemöta barn och veta hur de ska hantera olika situationer även innan de skaffat sig den erfarenhet som krävs. Erfarenheten som kanske i detta fall kan likställas med en adekvat utbildning, är en viktig pusselbit på vägen till att de kan känna sig mer kompetenta som lärare. Redan vår första dag som lärare kan vi ställas inför en krissituation som vi inte kan hantera för att vår utbildning inte gav oss några nycklar. Givetvis kan vi alltid försöka plocka fram våra medmänskliga kvaliteter och lita till att vår livserfarenhet hjälper oss lösa situationen.

De som har hunnit en bit i livet och har egna barn i skolåldern kanske har ett litet försprång framför dem som bara låtit skolbänkarna lösa av varandra på vägen mot en lärarexamen. De har lika förutsättningar från utbildningen (läs: lika dåliga), men erfarenheten som föräldrar ger en användbar erfarenhet. Det skulle vara intressant att under utbildningen verkligen sätta sig in i den värld som ungdomar lever i. Att kunna se deras värld från ett annat mer förstående perspektiv, där elevers levnadssituation blir mer levandegjord för läraren. Det känns ibland som om vi vuxna lever i vår värld, där vi inte tagit till oss det perspektiv som barn och ungdomar lever utifrån. Lärarna finns på skolan för elevernas skull! Lärarna måste för att få elevernas förtroende visa att det är för dem de är där. Kan läraren det? Lärarstudenter som ska ut i den verklighet som finns där ute, har de den kunskap de behöver med sig från lärarutbildningen? Vad är det för kunskap vi egentligen behöver? Vi tror att en viktig kunskap är att kunna förstå hur barn reagerar i kris, att kunna förutse eventuella reaktioner utifrån de olika krisfaser som barnet går igenom. Efter ett antal år som lärare har man kanske skaffat sig den erfarenhet som ger oss trygghet att våga möta barn i kris. Den tryggheten har vi inte med oss från utbildningen.

För att vi ska kunna uppmärksamma ett barn som av olika anledningar mår dåligt måste vi på något sätt lära känna barnet och få barnet att våga lita på oss som vuxna. Att bygga upp ett sådant förtroende tar tid, men vi tror att det är viktigt, för att barnet ska känna att det är tryggt hos oss. Då vi nu ska börja arbeta som lärare, kommer vi till en skola där en viss kultur råder, låt oss kalla det för en "lunk" som en av lärarna sa i resultatet. Lärarna har hittat en väg att arbeta efter som fungerar för dem. Det råder en trygg "lunk" på skolan. Kan vi passa in i den "lunken" så kanske det är lättare att bygga upp ett förtroende. Barnen känner sig trygga, och känner igen sig även om vi är nya i deras ögon. Våra nya kollegor besitter en unik kunskap om eleverna och deras behov. Vi måste utnyttja dem så mycket vi kan och hitta stöd hos dem som nyutbildade lärare för att snabbare komma in i "lunken" i väntan på den erfarenhet som kommer med tiden. Vi tror samtidigt att det är väldigt viktigt initialt att ägna mycket tid åt att lära känna eleverna som de unika individer de är. Ge oss själva tiden att bygga upp ett ömsesidigt förtroende så att eleverna känner trygghet. Om eleverna är trygga hos läraren har läraren lättare att se om de mår dåligt och framför allt lättare att få eleven att öppna sig för det som är jobbigt. Det är givetvis svårt och tidskrävande att bygga relationer med eleverna men vi tror att både de och vi har mycket att vinna på att känna oss trygga i skolan.

Vi kan inte blunda för att vi kommer att möta barn som mår dåligt för att deras föräldrar har det trassligt eller barn som just fått veta att en nära vän dött. Hur gör vi? Vad gör vi? Ska vi av rädsla bara låtsas som om allting är som vanligt eller kan vi med den kunskap vi skaffat oss göra något för att hjälpa barnet i hans/hennes situation. Vi förstår att utbildningen endast kan ge oss en begränsad, övergripande kunskap om krishantering. Varje kris är unik och går därför inte att generalisera. Bemötandet som vi ger barnet kan delvis vara avgörande för barnets välmående. Vi kan med de rätta orden eller inga ord alls ge barnet det han/hon behöver just då. Vi behöver inte vara rädda för att ta itu med den här typen av problematik, detta är en del av livet som man förr eller senare kommer att komma i kontakt med. Alla erfarenheter är bra, även de tuffa! Erfarenheterna berikar livet på något sätt och gör att vi växer som personer. Nästa gång vi hamnar i samma situation, bär vi med oss den tidigare erfarenheten och har den som ett stöd.

Kan läraren vända en krissituation till en positiv erfarenhet? Behöver vi kunna det? Det kanske är så att lärarens roll är att stödja och handleda. Vi har i vårt arbete nämnt vikten av att möta i stället för att bemöta barnet. Ett barn i kris kanske bara behöver en hand att hålla i eller en person som är närvarande. Det kanske räcker med att vara närvarande och att lyssna. Det är ett känt faktum att vi har två öron och en mun. Det finns de som påstår att det är för att vi behöver lyssna dubbelt så mycket som vi pratar. Då det gäller krishantering och mötet med det barn som drabbats av kris är vi beredda att hålla med.

5.2.3 Vidare forskning

Vi valde i vårt arbete att begränsa oss till de individuella och vardagligt förekommande kriser som läraren återkommande kommer i kontakt med. I en större studie behöver författaren inte begränsa sig på samma sätt, författaren kan belysa alla definitioner av begreppet kris. En vidare forskning kan t.ex. lyfta in barnets eget perspektiv på kris och hur det vill bli bemött i olika krissituationer. Vidare kan man inkludera all skolpersonal som på ett eller annat sätt berörs av barn i kris, t.ex. kurator, skolsköterska och rektor. Man kan även göra undersökningen utifrån ett genusperspektiv för att studera eventuella skillnader både hos barnen i kris och informanterna.

6. Referenslista

- Andersson, Mariann & Kristina Ingemarsson. *Kris och katastrof – en handbok för skolan*. Arlöv: Liber Utbildning AB, 1994.
- Asp-Johansson, Jenny. *Krisplaner i skolan*. Linköpings Universitet / Institutionen för utbildningsvetenskap, 2000.
- Brun, Gudrun. *Barn och skilsmässa*. Köpenhamn: Nordisk Forlag A.S, 1974.
- Bryman, Alan, *Kvantitet och kvalitet i samhällsvetenskaplig forskning*. Lund: Studentlitteratur, 1997.
- Böge, Per & Jes Dige, *Möta barn i sorg*. Stockholm: Sveriges Utbildningsradio AB, 2006.
- Cullberg, Johan. *Kris och utveckling – en psykoanalytisk och socialpsykiatrisk studie*. Stockholm: Bonniers Grafiska Industrier AB, 1980.
- Dahlberg, Sofie & Linda Rudolfsson. *Inte bara en flodvåg*. Malmö Höskola/Lärarytbildningen, 2006.
- Dyregrov, Atle. *Barn i sorg*. Lund: Studentlitteratur, 1990.
- Dyregrov, Atle. *Beredskapsplan för skolan vid kriser och katastrofer*. Stockholm: Rädda Barnen, 2006.
- Dyregrov, Atle & Magne Raundalen. *Sorg och omsorg*. Lund: Studentlitteratur, 1995.
- Eriksson, Lars Torsten & Finn Wiedersheim-Paul. *Att utreda, forska och rapportera*. Malmö: Liber Ekonomi, 1997.
- Fahrman, Monica. *Barn i kris*. Lund: Studentlitteratur, 1993.
- Fyhr, Gurli. *Hur man möter människor i sorg*. Stockholm: Natur och kultur, 2003.
- Gustavsson, Lars H, Leif Mathiasson, Agneta Nilsson, Bengt-Erik Ginsburg, Laila Lindberg & Atle Dyregrov. *När det värsta händer – om krishantering i förskola och skola*. Stockholm: Myndigheten för skolutveckling, 2006.
- Hartman, Jan. *Vetenskapligt tänkande - från kunskapsteori till metodteori*. Lund: Studentlitteratur, 1998.
- Hjärner, Sofia. *Kris och katastrofberedskap i skolan*. Kristianstad Universitet/Lärarytbildningen, 2005.
- Jacobsen, Jan Krag. *Intervju, konsten att lyssna och fråga*. Lund: Studentlitteratur, 1993.
- Larsson, Eva. *Mobbad? - Det har vi inte märkt!*. Stockholm: Liber AB, 2000.
- Lindfors, Karl-Erik. *Medmänniska i kris*. Stockholm: Verbum, 1990.

Malm, Ammi & Angelica Rydén. *Krishantering i förskola*. Kristianstad Universitet/Lärarytbildningen, 2005.

Nordblom, Karin & Ulla Magnusson Rahm. *När det krisar i skolan*. Stockholm: Förlagshuset Gothia AB, 2002.

Pape, Karin. *Social kompetens i förskolan – att bygga broar mellan teori och praktik*. Stockholm: Liber AB, 2001.

Skolverket. *Beredd på det ofattbara*. Stockholm: Liber Distribution, 2000.

Söndergaard, H.P. & T. Teorell. *Language acquisition in relation to cumulative posttraumatic stress disorder symptom load over time in a sample of resettled refugees*. Psychoter Psychosom, 2004.

Vygotskij, Lev. S. *Fantasi och kreativitet i barndomen*. Göteborg: Daidalos AB, 1995.

Öberg, Bente & Gunnar Öberg. *Att skiljas men inte från barnen*. Natur och kultur, 1987

Öhman, Hans. *Över tröskeln*. Stockholm: Kulturanalytiska Institutet, 2005.

Elektroniskt material:

BRIS på Internet, *BRIS-rapporten 2005*. Hämtat 27 december från:
<http://www.bris.se/upload/library/brisreport/brisrapporten05sista2.pdf>

Nationalencyklopedin på Internet, *Sökord: Case*. Hämtat 29 december från:
http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=141756&i_word=case

Nationalencyklopedin på Internet, *Sökord: Evidensbaserad*. Hämtat 29 december från:
http://www.ne.se/jsp/search/search.jsp?h_search_mode=simple&h_advanced_search=false&t_word=Evidensbaserad&btn_search=S%F6k+i+NE

Nationalencyklopedin på Internet, *Sökord: Humanistisk*. Hämtat 29 december från:
http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=0185230&i_word=Humanistisk

Nationalencyklopedin på Internet, *Sökord: Synsätt*. Hämtat 29 december från:
http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=0856019&i_word=Syns%4tt

Nationalencyklopedin på Internet, *Sökord: Trauma*. Hämtat 29 december från:
http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=330788&i_word=Trauma

Skolverket på Internet, *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet (Lpo 94)* Hämtat 29 december från:
<http://www.skolverket.se/publikationer?id=1069>

Socialstyrelsen på Internet, *Att skiljas när man har barn*. Hämtat 27 december från:
<http://www.sos.se/fulltext/9900-015/9900-015.htm>

Socialstyrelsen på Internet, *Verksamhetsstillsyn av barn- och ungdomspsykiatriska kliniker*. Hämtat 3 januari från: <http://www.socialstyrelsen.se/Publicerat/2005/8811/Sammanfattning.htm>

7. Bilaga

Intervju med lärare och lärarstuderande

Intervjufrågor:

- Om jag säger barns personliga kriser, vad tänker du på då?
- Har du någon gång mött barn i personlig kris? Berätta?
- Hur märker du / hur kommer det till din kännedom att ett barn upplever en personlig kris?
- Vilken egenskap hos dig som lärare/blivande lärare tycker du är viktigast när man möter barn i kris?
- På vilket sätt har din erfarenhet betydelse när du möter barn i kris?
- Känner du dig beredd att möta barn i kris?
- Tycker du att du fått tillräcklig kunskap om krishantering i din utbildning? Om inte – Hur skulle du vilja att det var?